

BAJAI HONPOLGÁR

2007. szeptember

XVIII. évfolyam 9. (203.) szám

Ára: 200 Ft

Ősz eleje a Gemenci-erdőben

Fotó: Dr. Nebojszki László

30 éve védett Gemenc

„Míndjárt Kalocsa alatt kezdődnek déli Magyarország igazi nagy folyóparti berkei, a hol a Duna több ágra szakad és sűrű erdővel borított szigeteket alkot. ...A kisebb-nagyobb folyók, melyek mint fásorok szegte utak a zöld vadonba vezetnek; az egyforma magas erdők, melyekből csak egyes százados tölgyek száraz csúcsai emelkednek ki; a parton a tömött lombokkal terhelt ágak, melyek a víz fölé hajolnak s olykor egészen beleérnek; az uszadék-fa, mely a mellékágakból nagy mennyiségben úszik a főfolyó felé; a ledőlt fatörzsek, me-

lyek az ártól főlég takarva, csak hátúkkal néznek ki belőle s a képzelgő agyvelők könnyen krokodilusnak tarthatják: mindez olyan sajátzerű, Európa egyetlen más vidékéhez sem hasonlítható jellembe öltözteti e tájat, hogy mi mindnyájan bámulva és csodálkozva gyönyörködünk a hajó orrán ez új képekben. Épen azon gondolkoztam, vajon láttam-e már valahol ehhez hasonlót s vajjon mennyiben lehet azt az alsó-ausztriai gyönyörű berkekkel összehasonlítni, mikor Brehm, ugyancsak csodálkozással telt, felkiáltott: »Ez az Obi, teljesen, egészen

az Obi! Én magam is úgy találtam, hogy csak azzal volt összehasonlítható, a mit útleírásokban más világreszek folyóiról és éserdőiről olvastam és ezt megerősítette az élő útleírás, a kinek neve Brehm“ – írta Rudolf trónörökös *Tizenöt nap a Dunán* című könyvében. Az 1878-as utazás leírásának jelentőségét az adja, hogy a szabályozások előtti folyót mutatja be, és a természet világának itteni, még paradicsomi állapotát örökíti meg, tehát a múltat idézi, és napjaink embere – megfáradva a mindennapokban – ilyen helyekre vágynak.

Közel száz esztendővel később az Országos Természetvédelmi Hivatal elnöke az idillikus szépségű és különleges élővilágú tölgyerdő szénkécskével a 14/1977. (IX.26.) számú határozatával hozta létre a Gemenci Tájvédelmi Körzetet. Az előkészítési munkákkal párhuzamosan a *Bivár* című folyóirat 1975. októberi számában a bajai dr. Tóth Imre erdőmérnök, a Gemenci Állami Erdő- és Vadgazdálkodási Osztály vezetője mutatta be a területet. Közel húsz esztendő eltelével Gemencet a környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter a 7/1996. számú rendeletével alapított Dunadráva Nemzeti Parkba integrálta. A 4/2000.

KÖM rendelet három gemenci területet nyilvánított erdőrezervátumná, lehetővé téve az itteni ártéri ökológiai rendszer természetes folyamatainak jobb megismerését. Magyarország 1979-ben írta alá az ismeretesebb nevén *Ramsari egyezményt*, amelynek jegyzékében 1997 óta Gemenc is megtalálható. Előzőekben túl az Európai Unió egységes természetvédelmi rendszere, a Natura 2000 hálózat Gemencet Különleges Madárvédelmi és Különleges Természetmegőrzési Területként tartja nyilván, továbbá szerepel a BirdLife International Fontos Madárlétfőhelyei között. A felsoroltak éppúgy fontos fejezetei az eltelt idő történései-

nek, mint az 1990-es évek elejétől nagyobb lendülettel vevő hidrobiológiai és ökológiai kutatások, illetve az ezekkel párhuzamosan megkezdett revitalizációs beavatkozások. A nagyjainkban is folyó törekvéseknek köszönhetően úgy tűnik, megvalósítható az emberöltőnyi idővel ezelőtti kitűzött cél, a hosszú távú megőrzés. Gemenc múltja egyben jövője is: ha egy elemet visszahozunk vagy visszaillesztünk, egy egész sor kertül vissza. Akik pedig közülünk ma vállalkoznak arra, hogy Gemencet meghódítsák, azokat továbbra is Gemenc fogja meghódítani és rabul ejteni.

Dr. Nebojszki László

Portrészólat dr. Tóth Imréről, a Gemenci-erdő tudós erdőmérnökéről

„Elégedett ember vagyok” – mondja a 84 éves dr. Tóth Imre, nekünk Imre bácsi. Ehhez az elégedettséghez a szereteten, a hiten és a munkán keresztül vezetett az út. Pedig kortársaihoz hasonlóan őt is sokszor megpróbálta a sors, és voltak olyan időszakok szakmai pályafutásában, amikor küszködés jutott neki osztályrésztül. Mégis, ennyi idősen is töretlen életkedvvel fogadott beannünket otthonában, az egykori erdőmesteri házában felesége, egyik lánya és unokája körében.

Imre bácsi 1923-ban Baján, a Deák Ferenc utca Rókus temetővel szembeni szakaszán félkör szűlői házában látta meg a napvilágot. Édesapja 50%-os hadirokkant volt (jobb karját az I. világháborúban veszítette el), végzettségét tekintve mezőgazdász, aki a Kalocsai Érsekség kélepusztjai területén kezdte szolgáltatást. Édesanyja háztartásbeliként gondoskodott gyermekeikről, az egy lányról és a három fiúról. Később, amikor a Kalocsai Főkapitány házi kezelésbe vette a Dunok délkeleti határmezén felvő Borsosbát-pusztát, apját hívták intézőnek, így a család ide költözött. A cseperedő gyermek az elemi iskola után a nyolcosztályos kalocsai jesusita gimnáziumba került, ahol 1941-ben érettségizett. Családi helyzetéből adódott pályaválasztása, amely páro-

sult érdeklődésével: tanulmányait Sopronban, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bányá-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán folytatta, 1946. július 19-én vette át erdőmérnöki oklevelét. Végzés után bő egy évig – benmaradva az egyetemen – demonstrátorként és tanárnegédiként dolgozott az Út- és vasútépítési Tanszéken.

A 236 forintos tanárségédi fizetést otthagyva került 1947. szeptember 1-jétől a bajai erdőgazdálkodásra, ahol napszám-béres erdőmérnöként 1100 forintos keresett. Geosits Gyula erdőtanácsos erdőgazdónak ismertette meg a terület vezető erőszével, akik megtanították a szakma gyakorlati fortélyaira. Dr. Magyar Pálnak, az Alföld fűsítása elismert kutatójának tanácsára még egyetemi pályafutása alatt pályázta meg Imre bácsi „A Duná-ártér egyes erdőművelési problémáinak vizsgálata” kutatási témát, amelynek elnyerése után kezdett az ártér növényzetének, erdőátulásiának botanikai felvételezésével és termőhelyi viszonyainak vizsgálatával foglalkozni. A botanizálás, vagyis a növényvilág tudományos vizsgálata mindig is közel állt hozzá: egyetemistaként éppúgy, mint későbbi munkahelyein.

A II. világháborút követő változások ezt a szakmát sem hagyták érintetlenül. Megjelentek a párt által megbízott erdőgazdálkodóhelyettesek, amelyek eredményeképpen bemutatott Tóth Imre előbb az erdőosztés, az erdőnevelés és az 1948-ban létrehozott csemetekert felelőse lett, majd néhány hónap múlva – 1949 márciusában – Bátaszékre helyezték. Saját kérésére 1950 márciusától a felfejlesztésre szánt tölnei

csemeketek kezelője lett. Itt létrehozott a 120 általa kiválasztott fűrész szedett dugványból egy fűs génygyűjteményt, 5 méterenként dugványozott tanfű csoportokkal. Ugyanezekből génygyűjtemény anyatelepet is létesített. Ezekből 100 lett sikeres. A fűzek után hozzánk kezdett a fekete nyír időkön gyűjtéséhez is. A fekete nyír génygyűjtemény lehetőséget adott a szakma egyik fontos részterületének gyakorlatisz szempontú megismerésére, ugyanakkor tudományos elmélyedésre is. A korábbi egyetemi kapcsolatok és az itteni szakmai tapasztalatok hozzáadák a budapesti Erdészeti Tudományos Intézetbe (ERTI) szülő gyökerei meghívások jelentették. Ezek a látogatások egyúttal alkalmat teremtettek olyan – abban a korban mellőzött – szakemberekkel történő megismerkedésre, mint például Kittenberger Kálmán és Fekete István (főleg utóbbira, mint legkedvesebbő frórára, Imre bácsi még ma is nagy szeretettel emlékezik). Az ERTI szakemberei időnként eljöttek Gemencre is, és 1951 elején az egyik ilyen út alkalmával dr. Magyar Pál visszahívta Sopronba egyetemi oktatónak. Az Erdőműveléstani Tanszékre kapott adjunktusi kinevezést azonban nem pépi származására történő hivatkozással a minisztérium nem hagyta jóvá. A csemetekertből júliusától Imre bácsi útja a Tolna Megyei Erdőgazdasági Egyesüléshez vezetett, ahol különböző feladatokat és munkaköröket látott el. Itteni munkája mellett nyerte el 1952-ben a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíj-pályázatát, amelynek témája a nyárfa termőhelyek erdőátarsulásának kimunkálása lett. Miután a feladat az egész országra kiterjedt, ez további szakmai kapcsolatokat jelentett számára, és átfogó kitekintést biztosított újabb ismeretek-tapasztalatok megszerzésére. Az 1953 februárjában megszűnő Egyesületi rövid időre az ERTI állományába került kísérleti állomásvezetőként a Lakitelek melletti Tőserdőbe. A korabeli viszonyok gyors változásai eredményeképpen Imre bácsi a pályáját ugyanezen év április 1-jén már a bajai erdőgazdaságnál folytatta erdőművelési előadóként. Az átszervezések nyomán 1955-ben létrehozott Dunaárteri Állami Erdőgazdaság igazgatója az erdőművelési és erdőrendezői feladatok feladatait bízta rá. Úgy tűnt, az 1947-től kezdődően e tájon – főleg az ártéri erdőkben – végzett erdőmérnöki munka tudományos fokozat elnyerésével számszerűleg ki-csúcsosodik, amelynek alapját, addigi összefoglalását az Erdészeti kiadványok 1958/1-2. számában 83 oldal terjedelemben

mel megjelent *Az Alsó-Dunaárteri erdőgazdálkodás a termőhely- és az erdőtüpusok összefüggése* című dolgozata jelentette. Azonban az 1960-ban tavaszi egyhetes moszvaii szakszervezeti kiküldetését követően Imre bácsinak felajánlott – az ERTI háttérével megvalósításra tervezett – bajai nyárfaátültetés állomás terve és az addigi tudományos munkássága eredményeképpen elérhető közelségbe kerülő kandidátusi disszertáció hirtelen elérhetetlen távolságra került. Sajnos, úgy kintő és alig pótolható munkatárs várható kiesése készíthette az erdőgazdász igazgatóját arra, hogy a korabeli viszonyokban gyökerező kapcsolatrendszerét felhasználva hosszú időre ellehetetlenítse az igényelt szakmai karrier további kibontakozását. Az Országos Erdészeti Egyesület (OEE) „Erdőn, mezőn több nyárfát” jelzővel 1961. július 7-8. között Baján tartotta vándorgyűlést. Imre bácsi az OEE helyi csoportjának titkáráként jelentős szervezési munkát végzett, és előadásban a Dunaárteri ÁEG erdőművelési tevékenységét ismertette. Az elhangzott kritikák nem szegtek kedvét, és a következő évek tapasztalatai, szakmai eredményei ott igazolták. Az 1968-as gazdasági reform során a tájon folyó erdő- és vadgazdálkodást egyesítve létrehozzák Gemenci Állami Erdő- és Vadgazdaságot, amelyben Imre bácsit az erdőművelési osztály vezetőjévé bízták meg.

Az 1962-ben törvényerejű rendelettel létrehozott Országos Természetvédelmi Hivatal pozitív változásokat hozott a természetvédelem területén, a feladatok Bács-Kiskun Megyei Természetvédelmi Tanácsba beválasztották Imre bácsit is. E főmunkájától össze megyei szinten a védelemre érdemes természeti értékeket és készíttette elő a védettség nyilvánításokat. A Kiskunsági Nemzeti Park 1975-ös alapítása után a Gemenci Tájvédelmi Körzet megalakításának előkészítése következett (lásd még a lapunk címloldalán lévő írást): a *Büvár* című folyóirat szerkesztőbizottsága a területet legjobban ismerő Imre bácsit kérte fel egy tudományos-ismeretterjesztő cikk írására.

A munkát 1983-as nyugdíjazását követően sem hagyta abba: számos publikációjában adta közre a gazdag életmű tapasztalatait és felhalmozott tudását. Egykori tanítványának, dr. Szodófréd Istvánnak a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem egyetemi tanárának biztatására adta be ártéri erdőgazdálkodással foglalkozó doktori disszertációját, amelyet 1993 áprilisában, 70 éves korában védett meg.

Szakmai pályafutását, kiemelkedő munkásságát számos elismerés övezi. Hatszor lett Kiváló Dolgozó, egy alkalommal kapott Kiváló Munkáért elismerést, a Vadas Jenő Emlékérem, a Fásitási Emlékérem, a Bedő Albert-díj, a MTE SZ Emlékérem, a Baja Város Fejlesztéséért díj, az arany és a gyémánt erdőmérnöki oklevél birtokosa. Köztársasági Emlékérem, a Bedő Albert-díj bűzike, amit ő az erdészek Kossuth-díjának tekint, és ötletlétükör is büszkén viselte jelvényét.

Imre bácsit egész életében szerető és gondoskodó család vette körül. Bajai ismeretségi köréből 1952 novemberében vette feleségül Románioz Klárát, akivel aranyhódnakalmat 2002-ben ünnepeleik. Két lányuk, édesapjuk öröklődési körét megtartva – ha más szakmában is – szintén a természetvédelmi pályát választotta. Az előszülött Klári Szegeden szerzett matematika-fizika szakos tanári diplomát és jelenleg a bajai Flórián utcai Általános Iskola tanára. Erika a bajai Vízügyi Főiskolát végezte el, és jelenleg az Alsó-Tisza vidéki Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság Vízkezelési osztályának osztályvezető-helyettese.

Dr. Tóth Imre aktív élete nagy részét erdőszeti ismeretek gyakorlati alkalmazásával töltötte, és csak töredék időket töltött kutatóhelyeken. Mégis, azon alkatú vénával rendelkeznek mérnökök sorába tartozik, akik képesek voltak a munkájuk során összegegyűjtött adataikat és megfigyeléseiket, elméiket, illetve tapasztalatait ismereteiket a tudomány szolgálatába állítani. Ezt igazolja közel ötven százeke és tudományos népszerűsítő írása is, amelyek közül néhányat cinszerűen az alábbiakban sorolunk fel.

Válogatott publikációk: *Duna vágárasa – a Dunaárteri Erdőgazdaság természeti tényezője*. In: *Az Erdő*, 1956/1. * *Az Alsó-Dunaárteri erdőgazdálkodás a termőhely- és erdőtüpusok összefüggése*. In: *Erdészeti Kutatások*, 1958/1-2. * *A dunaárteri erdőgazdálkodás egyes kérdései*. In: *Az Erdő*, 1960/7. * *Az alsó Duna-árteri körzetéről*. In: *Az Erdő*, 1968/11. * *A Gemenci Tájvédelmi Körzet természetét kincsel*. In: *Büvár*, 1975/9. * *A felgyűlt nemestés az Alsó-Dunaárterin*. In: *Az Erdő*, 1988/3. * *A béda-karapancsai Duna-árter gyertyános lögyvesei (tűszeszezővel)*. In: *Dunántúli Dolgozatosok (A)*, 1992. * *Hogyan tovább...?* In: *Ártér*, (Bajai Kulturális Szemle) 1995/1-2. * *A gemenci erdők története, 2002* (könyv, életrajzi adatlakal is). Doktori értekezésének címe: *Az ártéri erdőről és az alsó Duna-árteri erdők erdőgazdálkodásáról*. 1992

Dr. Nebojszki László – Schmidt Antal

Nagy István

(1873, Csíkmindszent – 1937, Baja)

Nagy István szülőföldjén, Erdélyben, a szülőfaluhoz közeli Csíkszeredán emlékeztek 2007. augusztus 2-án egy emlékülés keretében a hetven évvel ezelőtt Baján elhunyt korszakos festőművészre. Az 1937-ben Baján elhunyt művész, aki bár élete utolsó fél évtizedét városunkban töltötte, ez idő alatt is mindig csak saját földjét, saját földjeit festette. Mondandója mégis egyetemes volt, mert művészetében a „pillanatnyiságon túlmutató örökérvényűt” kutarva a határoktól s kultúráktól független, abszolút jelentést talált meg.

Nagy öröm volt látni, hogy Csíkszereda városa mennyire tiszteli és ápolja Nagy István szellemi hagyatékát, látni, milyen nagy számban gyűltek össze Nagy István szülőföldjén a művészetszerető, művészetpártoló emberek, hogy egy emlékülés keretében vitassák meg a 20. századi képzőművészet egyik legnagyobb alakjának művészetéről vallott nézeteiket. Az ünnepi megemlékezésen – amelyet Rádhaly Róbert Kálmán, Csíkszereda polgármestere nyitott meg – előadást tartott Boros Judit művészettörténész (MNG), Kovács Zita művészettörténész (TIM), Márton Ferenc festőművész (Csíkszereda), Marádin Jenő művészettörténész (Kolozsvár), Sümegi György művészettörténész (Magyar Történelmi Levéltár) és Szűcs György művészettörténész (MNG). A konferencián bemutatásra került a csíkszeredai Pallas-Akadémia Kiadó gondozásában megjelent a Lóránth László-Sümegi György által jegyzett, Nagy István életéről, életművéről

Csíkmindszenti táj

eddig publikálatlan dokumentumgyűjtemény. A reprezentatív kiadványban a Lóránth László tollából származó, eddig lappangó kéziratot (egy Nagy István-monográfiá első részét), és Sümegi György legújabb kutatásainak eredményét tették közzé, Nagy István számos korábban nyomtatásban nem szerepelt fotójával illesztve.

A Nagy István-könyv terveink szerint 2007 novemberében egy tudományos konferencián Baján is bemutatásra kerülne. Így a két város, Baja és Csíkszereda között e két, Nagy István művészetét méltató rendezvény lehetne az egyik híd, melyen keresztül e két jelentős kulturális tradícióknak rendelkező város szellemisége akár hosszabb távon is összekapcsolódhatna. A két rendezvény szellemi találkozásának fontos szerepe lehet abban, hogy hidat építsünk

Nagy István szülőföldje és sírja közé. Bár a legcsodálatosabb híd már 70 évvel ezelőtt elkészült: Nagy István bajai korszakának alkotásai lebegő emlékei a szülőföldnek, ahová festészetével által Bajáról újra és újra hazaszólt, mint gyermekkorában ki az iskolából, a birkanyáj mellé a domboldalra, ahonnan a nagy szenvedély annak idején útjára indult.

Mert aki az élet valóságával, életműve teljességével, művészetével erejével valóban összekapcsolja Csíkszeredát, Csíkmindszენტet és Baját, az maga Nagy István. Most, halálának évfordulójára emlékezve életének, művészetének bajai korszakáról olvashat a kedves olvasó.

Nagy István élete Baján

Nagy István életútjának ismeretében bajai időszakát, élete utolsó fél évtizedét viszonylag a legnagyobb idősáknak tartathatjuk vándoréveihez képest. Az 1920-as évek végén, az ún. Bakonyi-korszak után rövid ideig Pesten élték, majd két évig a Bácskában, Sajkásszentivánon, Nagy Istváné édesanyjánál. Miután a szerbek kiutasították őket az országból, visszatértek Budapestre. A fővárosból Hartára, majd Bácsalmásra, 1932 novemberében pedig Bajára költöztek.

Az 1930-as évek első éveinek zaklatottsága „relative” lenyugodni látszott: a bajai letlepedéssel. Nagy István életének, megállapodottságának relatív voltát azért kell említenünk, mert családjának élete – megállapodottságuk ellenére – továbbra is szüntelen küzdelem volt a megélhetésért, a biztos egzisztencia megszereléséért, és nem utolsósorban művészetének elismerettségéért. Anyagi lehetőségek hiányában

Csíkszereda polgármestere köszönti az emlékülés résztvevőit

egy nyomorúságos szliakgláksában húzódt meg feleségével és övodás korú kisfiával, egy régi ismerős (a Szofja család) jóvoltából. Nagy István igyekezett társadalmi érzéketebe lépni az itt élő festőkkel, a város polgárságával, de utóbbi számára személyisége sajnos mindvégig idegen maradt – művészte értelemességre tűfőzött. Bár a bajai festők, a „szűk szakma” kapcsolatot ápol vele, tisztelték, szerették, felismerték korszakok jelentőségét, a korabeli képművészeti köznyelvről fakadó társadalmi közönyön ők sem tudtak változtatni. Tudunk megrendelésre készült portrékról, melyek visszaidézni kerütek; nagy ritkán előforduló „műteremtőgatóris-ról” a nyomorúságos lakásban, ami a vásárlást tekintve legjobbat eredményezett maradt, vagy mindössze értéken aluli eladást jelentett. Csak néhány bajai család (Assalós, Krummer, Gyűrfű, Klossy, Imrő) érdekeltődése, vásárlása enyhített időnként a krónikus szegénységen, ami végigjárta Nagy István életét.

Mindenknek tudatában még inkább figyelemreméltó, hogy Nagy István alkotókedve töretlen maradt, műfaji sokoldalúsága tovább szélesedett, művészeti erejét fenn tudta tartani haláláig. Erre a megállapításra enged következtetni az a tény, hogy a fél évtized alatt pasztellek számai születtek, amelyek közül igen sok a teljes életművet tekintve is kiemelkedő jelentőségű.

Nagy István bajai korszakában nem tapasztalhatunk valamiféle végső szentzettségnek felfogható összegzést, vagy egy zárható festői világot. A bajai letelepedést megelőző évtized festői világa ismétlődik lapjain újra és újra. Emlékezetből készülő erdélyi tájképeinek sora is azt bizonyítja, hogy Nagy Istvánban elevenen élt bajai letelepedése idején is Erdély, s az emlékképek alakulás folyamatát mellett az itt mutatkozó stílus-visszatérés szintén jellemzi bajai korszakát.

Nagy István utolsó, bajai korszakra ugyanaz a szemlélet, ugyanaz a firaadhatatlan, meguntatlan stílus jellemző, mint korábbi korszakaira. Vajon mi a titok? Talán az, hogy amíg a legtöbb alkotó esetében egy perióduson belül az eszköztár állandósága mellett a téma változik, addig Nagy Istvánnál ennek az elemkezője figyelhető meg. Egy műfajon belül a karaktereknek megfelelően módosul az eladás. Így a sokszor monotonnak tűnő tematikán belül akár a végtelenségig tudta folytatni a variációkat. Ugyanaz a téma így újra és újra továbbfejlesztést nyert; az azonoság és különbözőség egyidejűsége, a színtelen továbbalakítás belső kényszere Nagy Ist-

ván alkotói módszerének állandóan jelen lévő hajtóereje. Ennek eredményeképpen nem írárdi ki soha stílusra.

Nagy István bajai korszakának tematikája is korábbi korszakait követte. Jellegzetes, sajátos képkivágatú tájképei mellett gyakran készített portrékat, csodás virág- és gyümölcsösrendeléseket, s a korábbi korszakok eredményeinek folytatásaként kis-méretű ritmikus pasztellekpeket. Nagy István ezeken az alkotásoknál junott el ahhoz a korlátlan lehetőséghez, hogy szinte kedvtelésből, a maga számára festett.

Nagy István alkotói módszereit, eszközeit tekintve igen érdekes elbeszélésből hallhatók, olvashatók ma is a bajai visszamelegzésekéből. Közszíjon forgó történet, amit B. Miklós Ferenc elbeszéléséből ismerünk: A bajai Pandúr-szigeten festett a fiatal Miklós, amikor megállt mögötte valaki. Nagy István volt. Elézte, ahogyan a fiatalember dolgozik, majd leült és ő is munkához látott. A mű elkészülte után Miklós zakásként Nagy István. Marcsa néni, a felesége éppen akkor ért haza a piacról, és két jókora káposztaféjet tett le az asztal közepére. Nagy István nyomban lefestette őket. Amikor a késsz művet megmutatta Miklósnek és megkérdezte tetszik-e, a fiatal művész azt felelte: Jó – de nem lehetne szebb? Erre Nagy István ingerülten azt mondta: Édes fiam, egyet egyezzen meg magának: nem szép képet kell csinálni, hanem igazat! Nagy István világa ez az egyszerű világ volt.

Pasztellkészítést nem egy csodolatos kezeltében, hanem egy közösleges cipődobozban tartotta. Abból válogatta ki színeit, melyeket a kezében tartva másfél, két óra alatt elkészített egy-egy művet. „Színváziát” tehát már a pasztell válogatásakor elkészítette a fejében, majd a kezében tartva megkomponálta a művet is. Bajai lakásukhoz közel, a Kálváriánál volt egy fűszerüzlet, ahol stüvegekben is árultak. Nagy István megkérte a fűszerest, hogy a stüvegekön nagyon erős, kékes szíreke csomagolópapírt gyűjtse össze a művész számára. A boltos örömmel tett eleget a kérésnek, még ki is simogatta a lapokat, hiszen nem sokkal később valódi műalkotás került rájuk. Az elkészült pasztellekpek közül a számára legkedvesebbeket egy vászovászon mappában gyűjtötte – volt, amelyikből sohasem vált meg. A ki nem válogatott képek közül értékesíthette felesége, amelyeket tudta. Nagy Istvánné közléséből tudjuk (de egymástól függetlenül több bajai visszamelegzésben is szerepelnek ezek a szavak), hogy a legsikerültebb alkotások elkészültek Nagy István gyakran ismételtgette: „Hiba, Rembrandt..... és én.”

A bajai kortársak visszamelegzésesei között még egy rendkívül érdekes egybeesés figyelhető meg. Szinte kivétel nélkül mindenki felfigyelt és emlékezett arra, hogy Nagy István ószintén tudatában volt művészeti rangjának. Ifj. Éber Sándor, bajai festőművész pl. így emlékezett vissza: „A temető táján mentem a kórház felé, szembe jött Nagy István. Általában stórtén bitűzött. Fekete kalap, a meleg ellenére stórtét zakó. Rákészöntem; – még ma is előttem a, a főnyomatú mozdulat, ahogy a merev fejtartásából a vállán keresztül, egy törés le a karig, a másik karnál megint fel, ahogy megfogja a kalapját, megemeli. Főpnyol szigorú és kemény, mint a szemnyajzain a vonás. – Merre mester? – Elkísérhetem? Mentünk tovább, majdnem szódtalan. A vadgesztenye fák zöldeje között aranyló foltok hullottak a gyaloglóra. Fény, fény tozódás. Egyszer megállt, rúnézett. – Ebbe falladtak bele az impresszionisták – ebbe a fnybe. Aztán megint halgatás. A zakója belső zsebéből kiemelte a pénzércéjét, kivett egy kopott, tőrdeskes képet, szines reprodukciót, Van Gogh képet. – Ez volt a mester – mondta. – Mindig magammal hordom ezt a képet. Igene. Nem értették meg, ahogy engem sem. Hosszabb hallgatás. – Pedig én vagyok ma a legnagyobb magyar festő. Én megkötöbben hallgattam ezt a megnyilatkozást, ami oly ószintén, minden kérdéses nélkül tört föl belőle.”

Nagy István alkotásai bajai magánygyűjteményekben

Baján Nagy István letelepedésének idején, az 1930-as években egy sajátos karakterű közpönművészeti életről beszélhetünk, melynek egy polgárosult, vidéki viszonylatban erős gyűjtőréteg képezte a legigényesebb közönségét. A Baján lévő magánygyűjteményekben már az 1940-es években úyszódtíván minden jelentősebb XX. századi irányzat és csaknem valamennyi kiemelkedő magyar művészegyéniség képviselve volt. A város földrajzi helyzetéből következően természetesen elsősorban az ún. „alföldi mesterek” – Tornyai János, Koszta József, Rudnay Gyula alkotásait találhatjuk meg, de meglepően gazdag anyag reprezentálja olyan jelentős mesterek életművét, mint az élete utolsó éveit Baján töltő Nagy István, illetve Aba-Novák Vilmos, Rippl-Rónai József, Egy József, Berény Róbert, Ferenczy Noémi, Derkovits Gyula, Barcsay Jenő, Kmetty János vagy Szűnyi István, akiket nem fűztek közvetlen szálak Bajához.

A Nagy István Képtár Baján

Az 1920-30-as évek műgyűjtése során Baján a legtöbb esetben olyan gyűjtemények jöttek létre, melyeknek tőzsényagját éppen Nagy István alkotásainak rendszeres vásárlásával alakították ki. Baja város egyik legnagyobb, méltán számon tartott gyűjteménye dr. Aszalós Imréé (1897-1973) volt. Aszalós Imre 1928-ban telepedett le Baján, ahol a Városi Kórház szemészeti osztályának vezető főorvos lett. Bekapcsolódott a város társadalmi életébe: barátságba került a város szellemi életének központjaként számon tartott Éber-családdal, a Liszt Ferenc Kör tagja lett, ugyanakkor morális kötelességének tartotta, hogy kisebb bajai festőktől is vásároljon műveket. Aszalós Imre egzisztenciája rövid időn belül megszűnt, így az 1930-as évek elején (éppen Nagy István leteljedésekor) alkalmat kapott gyűjteni tevékenysége is.

Aszalós Imre gondolkodásának, ízlésének, létismódjának alakulására (Oltványi Imrén és Fülöp Lajoson kívül) Nagy István művésztétegy gyakorolt jelentős hatást. Nagy Istvánhoz fűződő barátsága 1934-ben kezdődött. Ifj. Éber Sándor 1934-ben mutatta be Aszalós Imrét a Baján letelepedett Nagy Istvánnak, akibe haláláig mély tisztelet és őszinte barátság fűzte. Amennyire anyagi helyzete engedte, gyakran vásárolt egy-egy Nagy István képet. Így indult el egy rendszeres és tudatos Nagy István-gyűjtés.

Aszalós Imre - személyes kapcsolatok folytán - tisztában volt a művész családjának nehez anyagi helyzetével, amin Nagy István műveinek rendszeres vásárlásával és propagálásával (magánszemélyeken kívül a debreceni Déri Múzeum felé) igyekezett segíteni. Aszalós Imre hatására több bajai magángyűjteménybe is került Nagy István-kép. „Szertem volna - írta egy visszaemlékezésében -, ha a városban sok képet megvásárolnánk. Tetten is nagyon sok lépést tettek ér-

dekében, azoban sikeretlenül. Így a képeket legtöbbször én vettem meg. Így jártam az egyik nagyobb méretű képevel is, amit bekeregettettem, s elvittem a Déri Múzeum igazgatójához, Sőregibez. Kértem, hogy vásárolja meg, hogy legyen egy jó Nagy István-kép Debreczenben, a Déri Múzeumban, és hogy segítsünk szegény művészen. De Sőregi mereven elzárkózott, s végül ezt a képet is én vásároltam meg. Erre a képre egyszer Nagy István azt a megjegyzést tette, hogy a hór nem az a jellemző, hogy fehérek, hanem, hogy hideg. Ezért kevert bele kék színt is. Sajnos Baja város közönsége 30-40 évvel ezelőtt (1930-as évek) Nagy István művészetét előtérbe helyezte. Nemcsak hogy nem szerette, de távol tartotta magát tőle; hiába volt minden propaganda, amit Nagy István érdekében próbáltak kifejteni. Ez legtöbbször nem csak hogy süket fülekre talált, de bizonyos mértékig engem elmarasztaltak, hogy anyai pocské képet, mint nálam, nemigen látni sehol.”

Összességében elmondható, hogy Nagy Istvánnak Baján a műgyűjtők közül Aszalós Imrével alakult ki egy valamelyest „magasabbrendű”, mecenatúra jellegű kapcsolata, amely mindezek ellenére csak csekély anyag támogatást jelentett. Dr. Aszalós Imre gyűjteményébe összesen 111 db Nagy István alkotás került, melyek mindegyikét Nagy István-tól, illetve özvegyétől vásárolta a gyűjtő.

A másik nagy magángyűjtemény, amely Nagy István alkotásainak módszeres gyűjtéséből alakult, a Kürtös-Krammer gyűjtemény volt. Nagy István halála után az özvegy egy 39 darabos kollekciót ajándékozott a bajai képtár számára. A hagyaték másik részével az özvegy kérésére Miskolczy Ferenc utazott Budapestre, ahol a Nagy István mappákból a Póvárosi Képtár, Pogány Ö. Gébor, valamint a bajai származású Lichter, Iró nevén Lőrinc László váloga-

tot és vásárolt. Az a Lőrinc László, aki monográfút készített Iró Nagy Istvánról, s akinek félbehagyott munkáját most Sztregyi György folytatta, akinek értékes kutatómunkájával kiegészítve, befejezve a Pallas Könyvkiadó műves gondozásában megjelenhet a Nagy István könyv, a végre a nagyközönség is közébe veheti.

Nagy István hagyatékának jelentős része, több főnő is a II. világháború inséges, zűrzavaros ideje alatt került egy bajai műgyűjtő családnak, a Kürtös és a Krammer család tulajdonába. Kürtös Sándor városi ügyész a háború alatt élelmiszerért cserébe szerezte Nagy István-kollekcióját. Kürtös Öcske, Krammer József ugyancsak a háború alatt szerezte meg hasonló körülmények között a Lőrinc- és a Farkas-gyűjtemény nagy részét.

Nagy István alkotásai a Türr István Múzeumban

A vidéki közgyűjtemények fejlesztésének, fejlődésének ügye az 1930-40-es években a legtöbb városban összefonódott az élő művészet támogatójának, mecenatúrájának ügyével. A gyűjtők tevékenysége is segítette a múzeum munkáját: a remekművek részben ajándékozások, részben hagyaték útján előbb-utóbb a múzeumba kerültek.

A Bajai Képtár (Baja város új Magyar Kép- és Szoborgyűjteménye) alapítása is a gyűjtők tevékenységének, egy sajátos előkészítő és szervezőmunkájának eredménye volt. S érdekes módon éppen Nagy István bajai korszakával párhuzamosan történt. Ez a gyűjtemény egészen különleges a saját korában, sőt a XX. századi magyar műgyűjtés történetében is páratlan. Páratlan provenienciájú, hiszen kortárs művészek és műgyűjtők, városi és országos intézmények, Baja város és magánszemélyek adományából született, s lett talán ezért is megjelölően széles skálájú gyűjtemény, mely képes az 1930-as évek magyarországi képzőművészetének meghatározó összképét érvényes és helyes művészetértéktörténi arányossággal és hiteltelenséggel bemutatni.

A bajai származású Oltványi (Ártinger) Imre a budapesti Magyar Eltérő és Hítelbanc igazgatója, író és íglet mint ebben az időben a Magyar Művészet szerkesztője 1935-ben Baján járt és Miskolczy Ferenc festőművészettel találkozott. Miskolczy ösztönzésére felkérte dr. Borbíró Ferenc polgármestert, és ígéretet tett, hogy amennyiben a város helyiséget biztosít, így legalább egy 30-40 db képből álló kollekciót juttat a városnak teljesen díjtalanul a kortárs (1930-as évek) képzőművészet alkotásaihoz.

A képtár megteremtése egy kortárs képzőművészeti gyűjtemény kialakítását jelentet-

te. Létrehozása széles körű gyűjtőmunkát kívánt, amelynek során Oltványi külön céla, a képtáralapítás érdekében megszerzett alkotásokat juttatta el Bajára. Az ötlet megvalósításában s a bajai feladatok megoldásában az ekkor már Baján élő Miskolczi Ferenc festőművész volt Oltványi legfőbb szakmai partnere.

A tervet Oltványi a város polgármesterével megismertette jelezte, hogy az akkori hivatalos művészpolitika által kellőképpen nem támogatott művészek munkáiból épülne a képtár, mely „az élő művészetnek szentelődne, a mai magyar művészet tükre kívánna lenni, nincs tehát hely benne azok részére, akik idejét mások, kiélt formában közül mondanivalókká.”

A város Törvényhatósági Bizottsága 1936 október 7-én határozott a múzeum és a képtár létesítéséről, múzeumi helyiségek kialakításáról. A múzeum- és képtáralapítás lehetőségeinek kereteit tehát 1936-ban megteremtették: megkezdődhetett a gyűjtőmunka, az intézmény tárgyi, személyi és szakmai felépítésének több évtizedes folyamata.

A bajai képtár az 1930-as évek magyar múzeumlgyében egy páratlan kortárs képzőművészeti gyűjtemény létrehozását jelentette, melynek gyakorlati megvalósítása is egyedülálló a magyar múzeumlgyében. A gyűjtemény egy olyan széleskörű gyűjtőmunka eredményeképpen jött létre, melynek Budapesten Oltványi, Baján pedig Miskolczi volt a mozgatórugója. Oltványi megnyerte az ügynek a Szinyei Társaság művésztagjait, a Gresham asztaltársaságot, a KUT-hoz, a római iskolához, az École de Paris-hoz, illetve Szentendréhez, Szolnokhoz kapcsolódó alkotókat, ugyanakkor néhány kortárs műgyűjtő társát is arra buzdította, hogy gazdagítsa a szaporodó kollektívát.

Nagy István: Erdélyi táj

Így kerültek az együttesbe a Gresham-köri műgyűjtők (Szilágyi Sándor, Hatvani Ferenc, Frankel József, Rózsa Miklós, Fruchter Lajos, Bartha Ferenc) kollektívából alkotások, de ugyanígy ajándékozott műveket maga Oltványi, illetve több bajai vagy bajai kötődésű műgyűjtő (dr. Aszalós Imre, Márton Auréliné), valamint Nagy István özvegye és Bajai városra is.

A művek kiválasztását, ha szükséges volt, cseréjét, budapesti összegyűjtését Oltványi vállalta és végezte 1936-38 között. Oltványi a Miskolcziinak írt leveleiben beszámol a gyűjtés menetéről és helyzetéről. Ezek a dokumentumok egyértelműen mutatják, hogy 1936 végétől 1938 nyaráig tartott a „begyűjtés”.

Baja Város Új Magyar Kép- és Szoborgyűjteményébe 62 táblakép és 12 szobor leltározott be. Ebből 49 művet közvetlenül a felkért alkotók ajándékoztak abban a reményben, hogy a megszületendő képtár állandó kiállításban mutatja majd be az ajándékozókat alkotókat. A kollektívához tartozott az a 39 Nagy István-műből álló együttes, melyet a művész halála után, 1937-ben özvegy Nagy Istvánné ajándékozott a képtárnak, s amely által létrejött a bajai képtár másik fontos egysége. 1937-ben elment egy korszakos magyar festő, de megszületett egy korszakos képzőművészeti kollektívó.

„A Nagy István-é-féle ajánlatot feltétlenül fogadjátok el – írta Oltványi a bajai múzeumnak. – Persze a képeket okosan válasszátok ki, hogy változatos legyen.” Okosan választani persze nem volt egyszerű dolog az anyagi bőség és az özvegy helyzetére való tekintettel. Miskolczi Ferenc úgy váltogatta ki a kollektívát, hogy miközben az a lehető legteljesebb áttekintést adja a Nagy István művészetéről, közben az özvegy s a járon „rosszal”. „Sajnos – írta Miskolczi Olt-

Nagy István emlékműve szülőfalujában

ványinak – természetesen a bajai válogatásnál én nem válogathattam ki különbözőbb korzakából a legkiválóbbakat, mert hiszen az özvegynek nem akartam tökéletesen a létét, mert ő azokat tovább tudta adni és a Székesfehérvári Képtár vásárolt tőle, míg mi az egészet minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül kaptuk a bajai képtár számára. Én ezzel nem akartam kibébiteni őt, bár talán az mondható, hogy kár, mert így egy kissé szétcaltalódhat azok a művek, amelyeket (Nagy István) szeretett...”

A bajai múzeum módszeres gyűjtőmunkájának középpontjában a kezdetektől napjainkig Nagy István művészete áll. A Tűr István Múzeum képzőművészeti gyűjteményében jelenleg 65 Nagy István-mű található. Ebből 39 az özvegy ajándéka, alinc az volt az egyetlen ajándékozási feltétele, hogy a művek ki legyenek állítva egy állandó kiállításban.

Nagy István Képtár, Baján – s egy készülőben lévő emlékház Csikmindszenten

A bajai Vojnich-kúriában 1985. december 4-én nyílt meg a Nagy István Képtár, mely lehetővé teszi a hagyatéki anyag nagy részének állandó bemutatását. A gyűjteményrész vásárlás útján történő gyarapítása 1988-1996 között volt számottevő. Ekkor 16 alkotást vásárolt az intézmény (nem múzeumi költségvetésből), kettőt pedig özv. Aszalós Imréné ajándékozott a gyűjteménynek.

Csikmindszent Önkormányzata a közeljövőben tervezte kialakítani Nagy István emlékházát a család tulajdonában lévő, általuk felajánlott, a szülőházzal szemben lévő épületben. Az elkövetkező évben talán már az emlékház avatásáról is be tudunk számolni a *Honpolgár* olvasóinak.

Kovács Zita

A Magyar mise a Barátok templomában

Hísz évvel ezelőtt, 1987. július közepén mutatták be először a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon Tolcsvay László (zeneszerző) és Tolcsvay Béla (szövegíró) nagyszabású alkotását, a *Magyar mise*-t. A mű oratórius megszólaltatásában (és az akkor készült bakellémesezen) a hazai zenei élet legjavából képviselő működtetők közre: operadirektorkok (Pitti Katalin, Begányi Ferenc), rock sztárok (Demjén Ferenc, Vikidál Gyula), népzene-szek (Muzsikás együttes), a kortárs zenét képviselő Aradinda Ifjúséggyűttes, dzsessz-és bezzsenészek (közülük a fél Fonográf együttes), férfi és női kórusok, összesen több mint száz énekes és muzsikus!

A mű többször szerepeltetésen azóta nagyon sokszor felcsendült – nemcsak Magyarországon, hanem Erdélyben, a Felvidéken és Németországban is.

Az idei – jubileumi – országos turné során Baján is újra meghallgathattuk a *Magyar mise*-t, ezúttal a Pécsi Szent Antal Templomban szeptember 22-én, szombat este 7 órai kezdettel. (Először néhány évvel ezelőtt a szücsi vízi színpadon, az augusztus 20-i városi ünnepség keretében hangzott el nálunk a Tolcsvay-estvérek alkotása.) Akkor a budapesti Rotunda énekelt a Míse kórus-szólamait, most a helyi Ad Libitum Kórus kezdte meg a felkészülést a bemutatásra. A szöveket most is Budapestről érkeztek.

Kiket hallhatunk a bajai előadáson? – kérdezem Tolcsvay László zeneszerzőtől.

Síffir Mánika, Szavári Sándor és én fogjuk énekelni a szöveget. Ez lesz az idet nem énekelődik állomása.

A nagyon változatos zenei elemekből építkező, sokszínű alkotás kiállta az idő próbáját. Rendszeresen előadják, és egyes részletei különösen népszerűek. Itt első sorban az *Ajánlás*-ra gondolok, amit nem csak a közönség, de több zenész kollégád is nagyon szeret, sőt egyesek saját ars poeticájuknak is tekintik. Amikor a *Magyar mise* megszólalt, Te már túl voltál zenekari (Tolcsvay és Fonográf együttes) korszakaidon. Arra kérlek, hogy elevenítsd fel a *Magyar mise* megszületésének körülményeit. Úgy érzem, hogy rendkívül gazdag alkotói pályád egyik különösen fontos mérföldkővet jelent.

Ilyen lehetőség egy művész életében ritkán adódik – az én életemben ez az egy volt –, hogy megfogalmazhassam mindazt, amit időseimnek tart a saját lelkéből fakadóan. Mindent alkalom volt beleszervezni ebbe a műbe, amit engem vezet az életben. Amikor az eredeti bent zenei üzenetét elraktározták és egyszerű showbusiness-mé színpadiaként, akkor már én is hátrahagyott történet, hogy úgy látszott, mindennek ez a sorsa. Ez a nyilvános évek elején történt. A Míseben azt a szakrális lehetőséget kaptam, hogy újra megérthessem

és átérthessem annak a leltem mélyén létező – akkor még halvány – bizonyosságnak a fontosságát, amit híreket hívtak.

A sok-sok előadás közül melyik volt számra a legkülönlegesebb?

Két ilyen különösen szép előadással ajándékozott meg a Míse.

Hísz évig vártam azt, hogy a budavári Mátyás templomban elhangzohassék. Az idén május ötödikén édesanyám kilencvenedik születésnapján az egy öt ünnepnapi szentmise keretében megörvénit. A másik Sárospatakon volt, ahol egy csodálatos szabadtéri színpadot avatnak fel a Vár tövében a Bodrogparton, a Zempléni Fesztivál keretében a Szent Erzsébet év alkalmával. Én nagyon én alatt sokasem muzsikáltam Patakon, pedig még a nevem is ide köt, mert a Rákóczi családól kaptak a Tolcsvai előadást. A koncert napján tudtam meg Tolcsván, hogy az egyik ősi építette a református templomot 1867-ben. Én csak ezzel a „zenei-lelki” templommal próbálom a nyomába szegődni.

A rendezvényre a jegyeket elővételben a Szivonfal Galériában (Szentkirályi utca 14.), az Aréna Könyv- és Zeneboltban (Déri sétány), a József Attila Művelődési Központ jegypénztárában (Árpád tér) és a bajai katolikus plébániánkon lehet megvenni 500 forintos egységáron.

Schmidt Antal

Pérel Zsuzsa mesél

Jancsi és Iluska

Az idei könyvbőten jelent meg újra verdoantú illusztrációkkal Petőfi Sándor verses meséje, a *János vitéz*. A könyvet ezúttal Pérel Zsuzsa gobelinművész színes képei díszítik. Talán pontosabb, ha úgy fogalmazok, hogy ezek a képek nem csak díszel a kötetnek. Nem csak hangulati aláfestést adják Petőfi fantáziájának meséjének. Pérel ugyanis szintén elmeséli a maga vizuális eszközeivel, akvarelljeivel Jancsi és Iluska szívbemarkoló történetét.

Az, hogy a gobelinművész a színes ceruza-és tollrajzok, papírplasztikák, kollázsok után ismét számára új területet kalandozik, nem meglepő. Frank János, a kiváló művész-szerzőtárs, aki Pérel sokoldalú tehetségét korán felfedezte, már húsz évvel ezelőtt – előrelátó módon – mindazt szinte megjósolta. Pontosan fogalmazott és ezért szóról szóra illeik gondolatait idézni: „A szakmai

klisé szerint a gobelin színozinája Pérel Zsuzsa. Viszont Pérel Zsuzsa színozinája nem – nem csak – a gobelin, hiszen dolgozik ő más technikákkal is, s biztos, hogy más műfajban is ugyanilyen jeleset alkotott volna – vagy fog –, ha kedve tartja.” Aki ismeri Pérelt eddigi életművét, az tudja, hogy „kedve tartotta”.

A szerzőtársi tisztelet azt sugallta Pérelnek, hogy a könyv címlapja egy újszerű, emberarcú Petőfi-portré kerüljön. Az pedig, hogy János vitéz piros huszár ruhájába bújtatja a költőt, egyben különlegessé teszi az ábrázolását. Az élénk külső borítóval szemben viszont belül a kötet elő-zékének két pasztelleje már azt jelzi, hogy ő halvány hold sápadt fényénél fogja új-ramesélni a mindannyiunk által jól ismert történetet. A szerelem lángja lobbanásától a boldogságos egymásra találásig össze-

sen 16 képbe sűrítve a cselekmény fordulópontjait. Ezek afféle régmódi mesélő képek – ugyanis ábrázolnak valamit – Pérel eredeti, összetéveszhetetlen stílu-

sában, a rá oly jellemző érzelmi és gondolati fellengzőkkel fűszerezve. Faluképijáról és grafikáiról már ismert motívumai közül több is megjelenik új akvarell sorozatán (csallagok és a hold, felhő és víz, fű-fa-virág, meg sok-sok emberarc, emberalak). De mivel János vitéz megpróbáltatásai során az erőt és erőszakot direkt módon is be kellett mutatnia – korábbi művein ez mindig átéléselesen jelentkezett –, ezért bővíteni, „modernizálni” kényszerült eszköztárát (levágott fejek, kigyárt, bőrféjt izompacsirták, Batman-öltözékben gonoszodó mostoha). És bizonyára nem véletlen, hogy éppen a gonoszok ábrázolásában jelennek meg ezek a mai világra utaló figurák és stílusjegyek. De Péreli humanizmusa a borzalmas is festőivé képes szelídíteni. Még a vértócsában

tálat lekaszából török fejek látványa sem visszataszító. Az óriás vállán ül és annak kopasz fejét „simogat” János vitéz jelenete kifejezetten kedves, és a tűnyelvű sárkánytól sem ijedünk meg...

A kötet külön megjelenésével, tipográfiajával, az illusztrációk szín- és formavilágával is könyvművészet klasszikus értékeit mutatja fel. Jó kézbe venni, belelapozni, beleolvasni, és felsőtt gyerekként újra érezni, hogy „egy rózsaszál szöbben beszél...”

Pérelai Zsuzsa gobelinnművész János vitéz illusztrációját önálló kiállításon tekintetheti meg az érdeklődő bajai közönség munkapokon a vonatkozó iskola galériájában.

A kiállítás megnyitója szeptember 24-én, délután 5 órakor lesz.

Schmidt Antal

Eltűnő sárversek nyomában

Sok néprajzkutató szerint egy-egy közösség, település kultúrájáról a temető is nagyon sokat elárul. Különbösen igaz lehet mindez olyan közösségek esetében, amelyek a régi formájukban nem maradtak meg. Mostani írásom témájára szinte véletlenül akadtam rá. Dr. Zorn Antal bocsátott a rendelkezésemre a közelmúltban néhány Csátaljára vonatkozó írott anyagot. Ezek nagy részét közvetlenül vagy feldolgozásukból már ismertem, egy régi újságcikk azonban felkeltette az érdeklődésemet, egyúttal arra is indított, hogy utánanézzek, mi maradt meg mindabból, amiről a több mint 70 évvel ezelőtti cikkünk mesélt. Bár sokat jártam a helyi temetőben, hosszú időn keresztül számomra nem tűnt fel, hogy milyen gazdag is ez a sírkövek német nyelvű sárversekben. Igaz, ennek nem elsősorban saját figyelmetsétségem volt az oka, hanem az is, hogy az elmúlt évtizedekben az 1945 előtti állított sírok – az elhunytak emlékéit ápoló, Németországba szakadt leszármazottak hányójában – benőtte az ajknyíllyeszt és a bozót. Az elmúlt pár évben azonban végre sikerült kiirtani a mindent elnyelő „dzsungelt”, és újra láthatóvá váltak a régi fejfák és obeliszek, rajtuk a sírfeliratokkal. Más kérdés, hogy hamarosan újból el fognak tűnni, hiszen a sírhelyeket már újra eladták, és az egyébként is elhagyott sírtelekek aligha fognak sokáig a helyükön maradni.

A két világháború között szinte teljes egészében németek által lakott település annak idején több néprajzkutató érdeklődését is felkeltette, egyrészt azért, mert épp erre az időre volt tehető a magyarországi német-

ség „nemzeti ébredése”, másrészt a birodalmi Németország is ebben az időben kezdett érdeklődést mutatni a határain kívül élő német kisebbségek, az ún. „népi németek” (Volksdeutsche) iránt. Így kutatók egész sora vizsgálta a bécsi németiség élő főlődjait is, a helyszínen megfigyelve az akkor még csaknem homogén közösségek életét. Ennek az érdeklődésnek nemcsak – tragikus – politikai következményei voltak, hanem számos értékes tudományos eredménye is lett, ami különösen annak fényében értékes, hogy a második világháborút követő etnikai tisztogatások miatt a bécsi német közösségek régi formájukban sehol sem maradtak meg.

A népi fölőrd sajátos ágát képezik a temetők, amelyeknek elrendezése, a sírok anyaga és nagysága is sokat elárul az adott közösség anyagi helyzetéről, értékrendjéről és szokásrendszeréről. Nyilván a kutatások sorába illeszkedik Josef Lakatos a Sonntagsblatt 1930. november 2-i számában (vagyis halottak napján) megjelent írása, amelyben a csátaljai temetőben talált sírfeliratokat gyűjtötte össze. A Sonntagsblatt a Bleyer Jakab által alapított Magyarországi Német Népművelődési Egylet (Volksbildungvereine) lapja volt, amely 1921 októbertől jelent meg rendszeresen. A lapot németországi támogatással, de a hazai németek pénzén indították tíjára, és kőre egy magyarországi „népi német mozgalom” szerveződt. 1930-ban szerkesztője az akkor még Bleyer szűkebb köréhez tartozó Johann Paul-Parsons volt. Az írás szerzőjéről amennyit sikerült kinyomoznom, hogy

vélhetően 1902-ben született Csátalján, magyaros hangzású neve annak köszönhető, hogy nagyapja nőült be egy helyi német családba. Haláláról íve ismeretlen, 1946-ban még életben volt.

A sárvers (epitáfium) az a szöveg, amely elhunyt(ak) nevén és születési, halálzási adatain kívül még valami személyeset mond az elhunytól vagy tőlelő családjáról. Vannak közöttük jelmondatok vagy motívok és vannak sárversek. Az előbbieket a hátramaradottak üzenetei vagy ígéretei az elhunytak, az utóbbiak esetleg az elhunyt szavai. Sárversek számítanak az elhunytak sírján, sírmelegén szereplő sírfeliratok közül a többnyire keresztet, ironikus ríműsöket, téffis, a halott jellemére utaló ríműragványokat, amilyeneket a magyar néprajz is szép számmal ismer. Az epitáfiumokban a sírfeliratók hagyományos motívumok felhasználásával emléket állít az elhunytak. A sírfeliratok egyéni alkotások, bár a vers véza hagyományos, a sírfelirató mindig aktuálissá alakítja. A sírfelirat komoly, tragikus színezetű, kifejezi a család gyászát, verselése gyakran nehezes, stílusa mesterkélten. A sírfeliratok az egész magyar nyelvterületen ismertek és elterjedtek voltak. A sírfelirat-költészet hagyományozódik, a versformák, rímek, kifejezéseket a helyi elődöccől veszik át. A sárvers nem igazi népköltészet, a Balassa-Ortutay féle Magyar néprajz a „főnépi költészet” kategóriájába sorolja, hiszen a versek egyes sorai, metaforái akár jeles költőktől is származhatnak vagy éppen magyar sírfeliratok tükörfordításásként keletkeztek.

A magyarországi falusi temetőben a 19. században honosított meg a verses sír felirat-költészet, és úgy tűnik, egyes magyarországi sváb települések is követték a divatot, hiszen Lakatos Csátalján már régóta élő hagyományának tartja. Állítását ma is igazolja, hogy a 20. század első harmadából származó síremlékek szinte mindegyikén található sírvers; igaz, sok közülük egyazon sablonszöveget variálja. Rímtechnikájuk, verselésük is kezdetleges, és a – mindenkori kő- és rímfaragó adottságaitól függően – olykor bizony a német nyelvtani-helyesírási szabályokat is szabadon alkalmazzák. Keveset tudunk a versek szerzőiről, a sír feliratról. A Magyar néprajzi lexikon szerint a kis közösségekben megbecsült személyek az írők, de ennél többet biztosan nem tudunk állítani. Valószínűleg a családdal történt megbeszélést után véste a kívánt szöveget a fejjára. Nyelvezetük erősen archaikus, még a nyelvjáráshoz képest is, ami talán egyfajta törekvés lehet az emelkedetebb hangvételre. Mégis sokat megtudhatunk belőle az elhunytól, családjáról, időnként halálának körülményeiről is, és még inkább a közösség szokásairól, értékrendjéről és hiedelmevilágáról. Írásomban most egyrészt Lakatos gyűjtését teszem közzé, másrészt kiegészítésként a saját magam által talált más feliratokkal. Ezeknek a szövegekről fordítást készítettem, mégpedig úgy, hogy igyekeztem a versek hangulatát is megragadni.

A csátaljai temető hátsó részében találjuk a legrégebbi sírokat, az egykori sváb temető maradványait. Jól elkülöníthetők a gazdag parasztok kriptái fölött emelkedő magas fekete márvány- vagy gránitoszlopok a szegényebbek egyszerűbb és kisebb mészköveskeresztjeitől. Abban azonban nincs különbség az egykori falusi hierarchia csúcsán és alján állók között, hogy szinte mindegyikük síremlékét ékes gót betűkkel formált sírversek díszítik. Legfeljebb anyai különbség látható a gazdagok és szegények között, hogy a szegényebbek általában egy- két soros, gyakran visszatérő sablonszöveget véstettek a sírkőre, addig a gazdagabbaknál hosszabb és egyénitettebb versek olvashatók. Sajnos az egykor gazdag természetek jelentős részét ma már lehetetlen elolvadni, a feliratokról a festék régen lekopott, megrongálódott, vagy éppen annyira szennyeződött (ne felejtsük el, itt évtizedeken keresztül nem gondozott sírokról van szó), hogy azt legfeljebb hosszasan elemző munkával lehetne megfejteni. Mindenesetre jól látható, hogy 1910-1945 Csátalján kö-

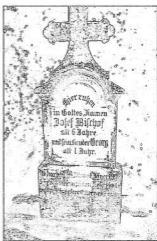

zött a sírversek véste általános hagyomány volt, a második világháború után viszont szinte nyomtalanul eltűnt a helyben maradt németiség temetkezéséből is. Hogy a szokás helyben mikor alakult ki, ma már nem állapítható meg, a 19. századból ugyanis csak elvétve állnak még sírűvek, azok is nagyrészt teljesen elmosódott feliratokkal.

A csátaljai sírversek mindig a kökereszt vagy obelisz alakú részén találhatók meg, közvetlenül az elhunytak szillettési és haláladási adatai alatt, és az időnként elmaradó vagy a versebe beépülő „Rube(t) sanft!“ (Béke porai(k)ra) felirat fölött. A versek egy részében az elhunyt szólal meg, és igyekszik enyhíteni a hátramaradtak bánatát, másutt pedig a gyászoló család fájdalma nyilvánul meg a versen keresztül. Olykor a kétféle alany egyetlen versen belül is kombinálható. Az jól látható, hogy bizonyos szövegpaneleket a szerzők rendszeresen alkalmaztak, és csak annyit alakítottak rajtuk, amennyiben a szöveget az elhunyt családi viszonyaihoz igazították. Így pl. a leggyakoribb sírvers alsóváltozata így szól: „Hier im stillen Rosengarten / Werde ich meine Lieben erwarten.“ (Itt a csendes rózsakerthben / Várom minden szerettemre.) A rózsakerth mint a mennyország metaforája helyett olykor Isten kertje (Gottesgarten) forma szerepel, míg a szerettem helyett annak megfelelően lehetett a mondat tárgyát (magyarban határozóját) változtatni, hogy kik gyászolták éppen az elhunytat.

A halott nevében írott sírversek egy része a családi bánat enyhítésére tesz kísér-

letet, miközben a túlvilági létet is elképze-
li. „Hier in der Tiefe wart ich alle meine
Lieben / Im Grabe ist Ruh, auf der Erde
nur Schmerz / Ruhe sanft, du gutes Mut-
terherz.“ (Itt a mélyben várok mindenkit,
akit szerettem / A sírban nyugtom van,
a földön csak keservesem / Te jó anyai szív,
nyugodj! békében.) A vigasztalás szándéka
egy-egy kényszeredett rím miatt ma már
mosolyt fakaszt is lehet, még ha az ere-
deti szándék nyilván nem is ez volt,
együttal a megváltozhatatlanba való be-
lenyugvársa buzdít: „Lieber Weib und
Tochter mein, / Lasset euer Trauer sein /
Gott hat es mit mir vollbracht, Alle meine
Lieben, gute Nacht!“ (Kedves nejem és
leányom, / Hagyjátok a gyászotok, / Isten
jgy intézte velem, / Jó éjszakát, minden
kedvesem!) Mély vilálos hit mellett a
túlvilágról alkotott naiv népi hiedelmevil-
gá határozta meg a következő sorokat:
„Lieber Eheweib, Kinder, stillet euren
Schmerz / Verstumt ist das Vaterherz. /
Oh liebes Eheweib und Kinder gute
Nacht, / Ich gehe schauen, was Jesus
macht.“ (Kedves asszonyom, gyerekek,
enyhüljün keserveitek / Atyai szívem nem
ver már érteket / Asszonyom, gyerekeim,
jó éjszakát, / Elmelegyet megnézni, Jézus
mát csinál.) A már ismert elemeket kombi-
nálja a következő sírvers anyai különbség-
gel, hogy a költeménynek utalnia kellett az
elhunyt korai halálára is. Az ennek kifeje-
zésére szolgáló virágmotívum ugyanancsak
visszatérő eleme a helyi sírverseknek. A
vers a helyi nyelvjárás azon sajátosságát is
mutatja, hogy többes szám második szemé-
lyben szólítja meg az anyát, az irodalmi
németben használatos „önözés“ (Sie +

többes szám harmadik személy) ugyanis a helyi dialektában nem volt használatos. „Liebe Mutter, stillet Euren Schmerz, / Ich bin so früh von Euch geschieden, / wo die Blume am schönsten blüht / hat Gott mich geliebt. Liebe Mutter gute Nacht! / Ich will schauen, / was Jesus macht. Hier in diesem stillen Rosengarten / Werde ich meine Lieben erwarten.“ (Kedves anyám, enyhítsd fájdalmadat, / Amiért olyan korán elhagytalak, / amikor életem legszebb virágzott / hívott az Úr magához. / Kedves anyám, jó éjszakát, / Látni akarom, Jézus mit csinál. / E csendes rózsakerben / Várom minden szerettem.)

Bár a gyermekhaldandóság a két világháború között igen magas volt, mégis kisgyermek halála váltotta ki a legnagyobb fájdalmat, ami a sírversekben is megjelenik. Míg idős emberek fejükön gyakran csak néhány sornyí sablonoszyvetet látnak, addig a gyermekként elhunytakigazai lírai sorok kerültek. A következővers azért is érdekes, mert első verszaka a gyászoló család, a második strofa pedig a 13 évesen elhunyt kislány nevében szól, aki feltehetően a család egyetlen gyermeke lehetett. „Du warst das Liebste uns auf Erden / Was uns der Himmel gab / Dass wir uns einst wiedersehen / Ist Trost bei Deinem Grab. Mutter, wenn de Vater fragt / Wo ist mein Liebling bin / So sag ihm wenn er weint und klagt / Daß ich im Himmel bin.“ (Te voltál a földön legkedvesebb, / Amit az égől csak kaphattunk, / S hogy találkozzunk újra egyszer, / Sirod mellett a mi vigazunk. Anyám, ha apám azt kérdi tőled, / Hát hová lett az én kedves fiam, / Mondd neki, ha sár nagy keservvel, / Hogy a mennyországban van.) A következő vers is kisgyermek halála alkalmából íródott, és igyekszik naív magyarázatot találni a megmagyarázhatatlannak: „Dem Vater und der Mutter mein, / war ich ein liebes Töchterlein; / Gott aber, dem ich noch lieber war / Nahm mich zur Engelschar. / Stillet eure Tränen, / Ihr lieben Eltern mein, ich fand in Jesum mein Glück allein.“ (Apátnak és anyámnak / Voltam kedves leánya, / De Isten, aki még jobban szeretett, / Az angyalok közt vest engemet. / Kedves szüleim, ne könyvezzetek tovább / Egyedül is boldog lettem Jézus oldalán.) Más sírversek pedig arra is utalnak, hogy a halott gyermek hosszú betegség után vesztette életét, melyhez képest a halál is megnyugvánknak tűnt: „Schmerzvoll habe ich ausgehlet, / Und ging in die Heimat Gottes zu, Den schwersten Kampf habe ich bestritten / Und schlafe ein in dei ewige Ruh.“ (Fáj-

dalmak közt kiszenvettem, / Isten orszá-giba eljuttottam, / Nehéz harcban megküzdöttem / Most elalszom örök nyugalomban.) A hasonló tartalmú következő vers egyúttal egy félmondattal arra is utal, hogy a tragédia az első világháború alatt sújtotta a családot. (Itt a köztölt változatban bizonyos szövegromlás is elképzelhető, de a sírkő felirata alig olvasható.): „Zwei Jahre mußte ich leiden / Dass uns von Euch liebe Eltern und Geschwister scheiden / Meinem Vater in dem Kriegsfeld (in der Kriegswelt?), Meiner Mutter sich allein weht (?)“ Két évig kellett szenvednem, / Hogy tőletek, kedves szülők és testvéreim elmehessek, / Háborúban küzdő apámtól, / És egyedül maradt anyámtól.) Arra is van példa, hogy a vers szövege a gyászoló család nevében szól: „Oh, so früh bist du von uns geschieden / Und umsonst war all unser Flehn / Ruhe sanft in Gottes Namen / Bis wir uns einmal wieder seh’n.“ (Ó, olyan korán el kellett válnunk, / Hiába volt minden imádságunk / Nyugodj békében Isten nevében / Amíg egyszer újra látunk.)

Az életük virágában elhunyt emberek sírján található versek rendszerint a bátramaradókat figyelmeztetik az emlékezésre és a halottal szembeni kötelességekre. Ugyanakkor ezek a versek már-már bocsánatot is kérnek az elhunyt nevében a magukra maradt családtagoktól. A most következő versek nemcsak a rímeli hiányosok, de helyesírás is következtelen, ráadásul a központozás hiányosságai miatt az értelmezés sem könnyű. „O liebes Ehwewib, Eltern und Schwiegereltern, /

Weinet nicht und tröset euch an meinem Grabe / weil ich euch so früh verlassen habe darum / Liebes Ehwewib unsere heisse Liebe vergesse nie!“ (Kedves, szülők, apósomék, kedves asszonyom / Vigasztalódjatok a síromnál, száradjon könnyeteket / Amiért olyan hamar elhagytalak titeket, drága feleségem, forró szeretelmünk sose felejtse el.) Hasonló helyzetet örökít meg a következő építárium is. Ennek utolsó sora valószínűleg eredetileg nem tartozott a sírvershez, de láthatóan a sírkő kicsinek bizonyult a megrendelt szöveghez képest. „O liebes Ehwewib und Kinder / Kommet öfter und betet für mich / An meinem Grabe, weil ich so früh / Von euch geschieden bin. Jetzt! Drocknet (Trocknet) eure Tränen und stillet / Euren Schmerz. Gott gib ihm (Ihn) die / ewige Ruhe.“ (Ó kedves asszonyom a gyerekekkel, / Síromhoz imádkozni többször is gyertek el, / S azért, hogy oly korán elhagytalak titeket / Enyhüljön a bánat, száradjon könnyeteket. Isten, adj örök nyugalommat neki.)

Némely sírversekben láthatóan keverednek a különböző érzelmek is egymással: a fájdalom és a beletörődés mellett a teteheten düh is megjelenik. Egy családi sírkövel fölött ez a szöveg olvasható: „Gott gib ihnen die ewige Ruh / Und der (helsen das) ewige Licht leuchte ihnen / Meine ganze Freude ist nun dahin / Mein Trost weil ich verlassen bin / Alle meine Lieben, tuet euch nicht betrüben, / Ich wünsche Euch alle Gute Nacht.“ (Isten, adj nekik örök nyugalommat / és az örök világosság fénysugárjék nekik! Minden örömem innár odavan / És a vigazom, hogy magamra hagyttanak, / Kedves szeretteim, ne keseregjétek / Jó éjszakát kívánok tineaitek.) Némely sírfelirat pedig általános érvénnyel is bírhat: „Das Auge füllt mit Tränen sich, / Steh wir an einen Grabel Denn es erinnert Schmerzlich uns, / Was wir hier verloren haben.“ (A szemünk könnybe lábad / Egy sírnál megállva, / Mert fájón emlékeztet valamennyfünket, / Hogy itt mit is veszítettünk el.)

A sor még hosszan folytatható lenne, ha a régi sírok feliratai nem nehezíték meg a dolgunkat. A két világháború között még eleven hagyományok 1946 után egyszerűre vége szakad. A második világháborút követő etnikai tisztogatás nem csak a helyi németek háromnegyedét tünitette el a településről, hanem régi hagyományaink nagy részét is. A helyben maradt svábok rövid időn belül az új többséghez igazodtak temetkezési szokásaikban is, és az őt-

venes években nemcsak a sírversek tűntek el, de még a főjűk alakja is anyaga is teljesen megváltozott. A hagyomány nem élte túl a németek kitepítését, de az előzőek új hazájában se lett folytatása ennek a szokásnak: a Németországban elhunyt családtagok síremlékre az ottani szokásoknak megfelelően csak szűkszavú szövegek kerülhettek.

Azon persze lehet vitatkozni, mekkora értéket képviselnek egyáltalán ezek az alkotások. Irodalmi mércével mérve természet-

esen nem sokat, de hát kár is lenne az eredetiséget, a verstani pontosságot azoktól a névtelen szerzőktől (egyszerű panszteremberektől és iparosoktól) számon kérni, akik ezeket a verseket megalkották. Az azonban látható, hogy ez is egy olyan hagyomány része volt, amely a helyi közösséget erősítette. Természetesen irásunkban nem törekedhetünk a teljességre még Csütajva vonatkozásában sem (alaposabb vizsgálattal a gyűjtemény jóval nagyobb lehetne), de érdemes volna összehasonlítást végezni a

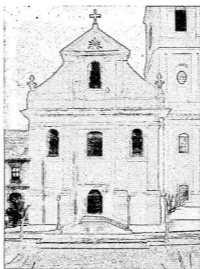
környező további sváb és magyar településeken is: élt-e ott egyáltalán a hagyomány, és ha igen, mely hasonlóságok, különbségek, egymásra hatások figyelhetők meg. Már csak azért is érdekes ez, mert a sírkövek – és bevésést feliratait – rendszerint nem helyben készítették, hanem Vaskúton, Baján, sőt olykor még Zomborban is. Ez azonban már avasított néprajzos kutatók feladata lenne. Egyetlen baj ezzel: kevés idejük lesz, amíg a kereszték még állnak.

Dr. Mayer János

A Barátok lépcsői

A város egyik legkedveltebb temploma a Barátok temploma. Aki figyelmesen sétál a templom előtt, annak minden bizonnyal felűtött, hogy nem egyformák a templom lépcsői: az alsó két sor más, mint a többi. Azt is észreveszük talán, hogy ezek a lépcsők nem hasonlítanak az egykori kolostorbejáratához vezetőkre. Tulajdonképpen a templom lépcsőinek nincs párja a bajai templomok közt, ugyanis ezek márvány lépcsők, kivéve az alsó két sort. Az elírásnak az az oka, hogy a lépcsősor eredetileg nem ilyen formájú volt. Ma már kevesen emlékezhetnek arra, hogy régen csak jobb és bal oldalról lehetett a templomba jutni, szemből nem volt lépcső.

Ez a mellvédes és korláttal ellátott lépcsősor 85 éven keresztül volt a templom díszje. Az 1840-es negy bajai tűzvész utáni felújítási munkák során 1844-ben készült. Ebben az évben ugyanis a város kövezési munkálatai során a ferences templom utcáját kikövezték és a barátok az új lépcsővel a szebb városképhez akartak hozzájárulni. A bajai kolostor szerzetesei még a 20. században is jártak adományokat gyűjteni, tehát a lépcsők elkészítéséhez is a bajunak segítségért kérték. A 18. század vége óta a ferences Szent Antal-templom nem volt plébánia, tehát az esketéseik, keresztelések és a temetések is mind a másik katolikus templomban játszódtak, mégis 114 adományozót név szerint sorol fel a Historia Domus, de voltak névtelen jótékonykodók is. A név szerint felsoroltak között 19 óh, 24 (vagy 27) nemes – köztük 9 tekintetes – szerepel. Az adakozók többségében férfiak voltak, csupán 11 nőt – illetve asszonyt találtam a névsorban. A lépcső elkészítébe nagyrészt mégis egy nőnek, „A kegyes Pílaszanovics Mária úrnő”-nek köszönhető, ő ugyanis

150 forinttal járult hozzá a lépcső elkészítési költségeihez, mely 325 váltó forint 35 krajcárt tett ki. Az adományok összege 467 forint 15 krajcár volt.

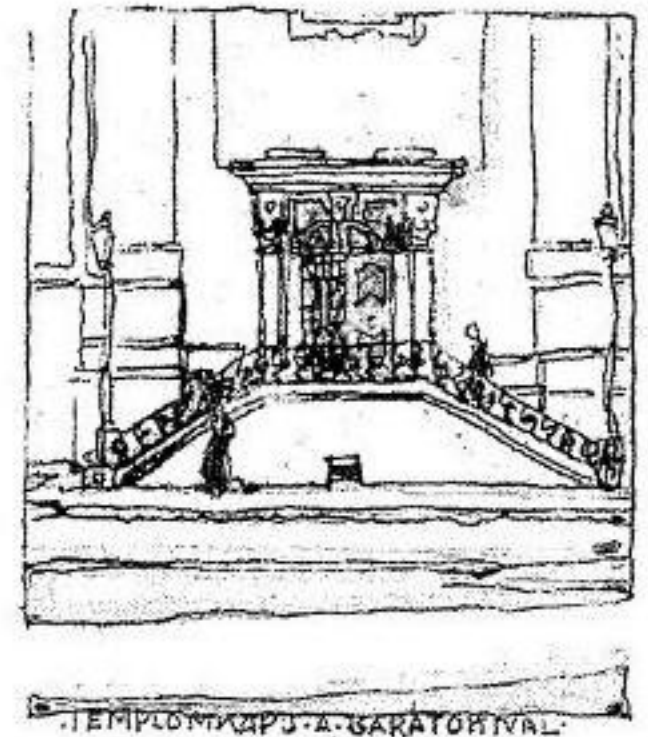
Ki volt az adományozók listáján szereplő „kegyes Pílaszanovics Mária úrnő”? Látásból egyszerű a válasz: a Pílaszanovics család egyik tagja. A városban azonban a család több ága is élt ebben az időben. Az, hogy ezzel a névvel két asszony is volt, az kiderül a Bajai Takarékpénztár alapítójának névsorából, mindkettő Pílaszanovics felesége, ebben az időben már özvegye volt... Az egyikük, született Alföldy Mária síremlékének márvány tőblájára – amit halála után unokái állítottak – éppen a Barátok templomában található: a bejárat mellett a baloldali szenteltvíz tartó fölött a falban. Valószínűleg mégsem ő volt az adományozó, mert a

Historia Domus egy másik bejegyzésében a következő olvasható: „A kegyes Pílaszanovics – született Kardos – Mária úrnő, az elhunyt Pílaszanovics Pál özvegye”. Pílaszanovics Mária több alkalommal is tett adományt a templom javára. Özv. Pílaszanovics Pálné esetében nemcsak az anyagi helyzete engedte meg az adományozást, hanem valószínűleg elhunyt lánya emléke is, akit szintén Pílaszanovics Máriának hívtak, és 1840-ben, 22 éves korában halt meg. Pílaszanovics Mária két testvére: András és Dániel is áldozott a lépcsők elkészítésére. A Pílaszanovics család más tagjai is adományoztak a lépcsők javára: Pílaszanovics Jenő 5 forintot, Pílaszanovics József 7 forint 30 krajcárt, valamint tekintetes Pílaszanovich Antal úr 12 forint 30 krajcárt. A város más nevezetes nemes családjai egyikeből sem volt ennyi adományozó. A Latinovich családból három: Latinovich István úr, Bács megye aljegyzője és táblabíró; Latinovich Dávid és Latinovich Krisztina. A nemesek közül fontos adományozók voltak még: Albrecht József (ügyvéd, városbíró), Bogor Lajos (ügyvéd), Heinrich Ferenc – aki családnevét 1845-ben Imreédyre változtatta – táblabíró, Kardos János (ügyvéd, hítes jegyző, táblabíró – Pílaszanovics Mária első unokatestvére), Pollenmann Ferenc (pesti királyi), Tóth György (uradalmi színművész) és Vojnich Simon. A nemes hölgyek közül adományozott még Császár Julianna (Császár Ferdinánd özvegye) és Furó Viktória (a református vallású Furó Sámuel katolikus felesége, született Alföldy Viktória). A további hölgy jótékonykodókat is érdemes felsorolni: Bakanovich Terézia, Bischof Magdolna, Fritz Erzsébet, Gyöngyösy Josefa, Klein Teréz és Szűts Katalin.

A polgári adományozók közül nagyon fontosak a céhek. Baján a 19. század közepén körülbelül 25 céh tevékenykedett, bár nem minden mesterségnek volt önálló céhe, s volt olyan mesterség is, amelynek nem volt Baján külön céhe. A 25 mesterségből, illetve céhből 19 szerepel a az adományozók közt. A legtekintélyesebb és leggazdagabb céhek több mint 10 forintot áldoztak a nemes célra. Így tett a csizmadia céh, a magyar szabók céhe, a mészáros céh, a molnár céh és a szűcs céh. Rajtuk kívül még az asztalos céh, a fazekas céh, a fésűsök céhe (amely kiváltságlevelét a harisnyakötőkkel együtt kapta, de itt külön szerepelnek), a gombkötő céh, a halász céh, a harisnyaszövő céh, a kosárfonó céh, a kovács céh, a német szabó céh, a szappanfőző céh, a szíjgyártók céhe, a takács céh, a tímár céh és a vargák céhe. A céhen kívül egyénekenként iparosok és kereskedők is adományoztak, például az 1840-es nagy bajai tűzvész történetét megíró aranyműves, id. Schönberger András; vagy – mivel az ácsok céhe nem adományozott – Novák József ácsmester és építési vállalkozó, valamint gyakori munkatársa: Benger János építőmester. Két üvegest is találtam a listán: Erlich Mátyást és Jilk Józsefet. Az iparos-kereskedők közül érdekes Paldt György bábsütő, aki a Lőegylet tagja is volt. Az ismert adományozók ötöde a Lövészegylet tagja is volt, például a főlövész mester Koller Ferenc táblabíró neve is megtalálható a listán. Az adományozók közt volt híres Rosenmann Pál, a város főorvosa és Brojer seborvos (Broer Adolf), szintén a Lövészegylet tagjai.

Arra vonatkozóan, hogy az új vörösmárvány lépcső elkészülte előtt volt-e a templomnak lépcsője, nem találtam adatot, ha volt is, nem lehetett értékes, mert

az 1840-iki tűzvész által okozott károk közt nem szerepel a lépcső elvesztése. A kolostor is csak egy évvel később (1845-ben) kapott kőlépcsőket. Az elkészült lépcsőn több mint 60 évig nem változtattak, talán csak a kovácsoltvas korlátot festették le időnként. A lépcsőzet újabb változása szintén egy adományhoz köthető. 1906-ban a lépcsősor újabb díszítő elemet kapott, ugyanis a lépcsősor lábához a korlát két végére egy-egy gázlámpát kaptak a ferencesek. A lámpák felállítási költségeit az adományozó fizette. A Historia Domus bejegyzése szerint: „A gázgyárnak fizetett a csövekért, lámpákért és felszerelésért 487 koronát; mázolóknak pedig a rács és két lámpa oszlop bronzozásáért 47 koronát. Azonfelül a bajai takarékpénztárba elhelyezett 250 koronát alapítványul a gázlámpák fenntartására és világítására. A lámpák húsvétra készültek el, és ma a feltámadási körmenet alkalmával égtek először. A jótevő akarata, hogy a lámpák minden évben a húsvéti körmenetnél és október hónap minden egyes napján a 6 órakor tartani szokott rózsafüzér ájtatosság alatt égjenek. Ezen eseteken kívül is megújthatók a lámpák bármikor, de akkor természetesen a fogyasztási költséget, ha az esedékes kamatokat felülmúlja, a zárda tartozik fedezni.” Ezek a lámpák, bár az utcán álltak, nem tartoztak a közvilágítási lámpák közé, hiszen a közlámpák a századfordulón a templom közelében a városháza négy sarkán voltak, valamint a Zárda (ma Bartók Béla) és a Vadász (Gróf Széchenyi) utcák sarkán a kolostorral szemben. Részben ezeknek a lámpák köszönhető, hogy 1911-ben került sor a légszesz bevezetésére a templomba, a következő évben pedig a kolostorba is.

Miskolczy Ferenc rajza

A templom bejárata előtti, a két lépcsősor határolta magasabb részt jól ki lehetett használni, hiszen innen a templom előtt összegyűlt sokasághoz lehetett beszédet, prédikációt tartani. Egy ilyen alkalmat fotográfia is megörökített, amikor 1916. augusztus 2-án innen búcsúztatták el a harangokat. Az első világháború után – a város más régi templomaival együtt – sor került a ferences templom felújítására. Ekkor a barátok a villanyvilágítás mellett döntöttek, és a lépcsők elhasználódása miatt is szükségessé vált egy új „előlépcsőzet” készítése, melyet Nagy András építészmérnök – a város új mérnöke – tervezett meg. Bár a korabeli újságok nem tudósítottak a lépcső átalakításáról, a ferencesek Historia Domus-ába a következő bejegyzés került: 1929. szeptember „13-án fejeződött be a templom frontja, mely impozáns átalakítást nyert azzal is, hogy a templom előtti lépcsők kicseréltettek és előlről is feljáratot kapott a templom.”

Fábián Borbála

A szüreti bál

A szüret ideje az időjárástól, a szőlő érésétől függően a hegybíró hirdette ki. Hajdan az uraság jobbágyai robotban, később napszámért, míg a magánosok lehetőleg kalákában, visszasegítésért végezték. Ilyenkor hangos volt a szőlőhegy, szólt a zene, a lányok énekeltek. A 18. századtól vannak leírásaink az ország különböző tájairól.

Az egri szőlőben a 19. század közepén a „szüretelés a vigasság s öröm kora volt, nemcsak a gazdára, hanem mind azokra, kik a szüretelésben, akár mint segítők, vendég vagy napszámosok jelen voltak. A falusi nép is a szüretre nem annyira pénz-

keresés, mint mulatozás végett jött volt be... Növelte a szüreti vigasságot hajdan a lőszer és fegyver korlátlan használata is. A fiatalság a szedőket békákkal riasztgatta, este rakétákat bocsátgatott, délben és este mozsárgyűből lödözött...” Tokajhegy-alján „...a szüret végeztével a szüretelő nép fölékesített szüreti-fa elővitele és dal mellett vonult be a községbe a szőlőtulajdonos házához, hol aztán jó vacsora és bor mellett élvezte a munkás nép egész évi fáradtságának jutalmát.”

A 20. század fordulójától ennek lefolyása nagyjából egyforma volt, amit elősegít-

tett egy miniszteri rendelet is. Az egységesítés egyik jele, hogy a résztvevők nemzetiszínű szalaggal díszített ruhákban – a lányok kötényén, a legények kalapján – jelentek meg, míg egyéb alkalmakkor csak helyi népviseletben voltak. A háború előtt a kocsmárosok rendezték a legények közreműködésével, aztán a kultúrházakban zajlott le. A bálteremben kb. 2 m magasságban drótokat feszítettek i, leveles szőlővenyigével befönték, aztán szőlőfürtöket s mindenféle ajándékokat aggattak rá. Csöszlegények, csöszlányok lóháton, kocsin, gyalog zenekísérettel vonultak végig

az utóikon, koszorút is készítettek szőlőfűrtőkkel. Volt, ahol a hegygazda házához vonultak, az öregcsászár köszöntötte, majd kezdődött a kímálgatás, a tánc, de volt birkaparkolás is a község vezetőinek, rende-

zőknek. Innét mentek aztán a bál színhelyére estefelé. A mulatsághoz tartozott este a lopás. Ha valahol megmozdult a drót, a császók ott termettek, és igyekeztek tetten érni a tolvajt. Ha sikerült, a tényleges érték

dupláját fizették meg vele. A bevétel részben a mulatság költségeire, másrészt jótkönyv célra ment. A tolvajok persze igyekeztek becsapni a császókat, ami csak emelte a jókedvet. Egyik helyen feltűnően igyekeztek lopni, a császók odn is siettek, közben másutt loptak, vagy felemlték a tolvajt, hogy két kézzel téphesse le, így nem mozdult a drót. Éjjel felé aztán szabad volt a lopás.

Az egész mulatság sokban hasonlított a hajdani céhmulatságokra, de sokszor nem sok köze volt a hagyományokhoz. Később már ott is rendeztek szüreti mulatságot, ahol sosem volt, sőt szőlő, s így szüret sem. Gyerekkoromban alakult meg falunkban a Gyógyítás Bokréta. A kántor úr, a fő szervező, olyan szép szüreti mulatságot tanított be, hogy csuda. Pedig azelőtt azt sem tudták, mi az. Persze, egy idő után az új generáció már „hagyománynak” tekintette, hisz gyerekkorában látta, „réginek” tartotta. De egyébként is alkalom volt egy jó mulatságra.

Solymos Ede

Szüreti mulatság Szeremlén a 20. század közepén

A 18-19. században a szüret kezdete valamilyen jeles időponthoz kötődött, Szent Mihály (szept. 29.) és Simon-Júdás (okt. 28.) napja között. A kezdeti napot, illetve kezdőidőt a helyi tanács, a hegyközségi előjáróság, és nem utolsósorban a földesúri járandóság, a bordézsma beszedésének módja határozta meg. Az Alföld egyes tájain, Eger környékén Szent Mihály-napkor kezdték el a szüretet, míg a Dunántúli nagy részén, illetve Erdélyben Terézia (okt. 15.), a Balaton és Középgyőr vidékén Orsolya (okt. 21.), Tokaj-Hegyalján pedig Simon-Júdás (okt. 28.) napján láttak hozzá a szőlő betakarításnak. Az előbb felsorolt szüretkezdeti időpontokban az egyes szőlőfajták érési idejének tájánként eltérő tapasztalatai is tükröződnek.

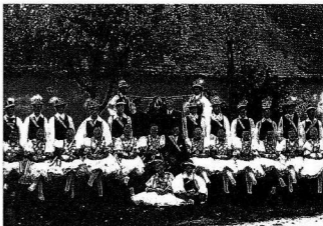
A 20. századra a hagyományokhoz való kötöttségek lazulásával és a szőlőbetegségek számának szaporodásával a szüret első napját leginkább a mindenkori időjárás határozta meg.

Az időnyomunka lezárultával a bortermő vidékeken az aratóünnephez hasonlóan nagyszabású szüreti felvonulásokat, mulatságokat rendeztek országszerte. Az ilyen rendezvényeket a 18-19. század fordulóján miniszteri rendelettel egységesítették és szabályozták, mintkül véve a korábbi uradalmi szőlőmunkások szokásait.

A szüreti mulatság fontos szereplői a bíró, bíróné, kishíró, császólegények és császó-lányok. A 20. század közepén Szeremlén az a szokás divott, hogy amelyik pár abban az évben összel esküldött, a szüreti mulatságon az ültötte be a bíró és bíróné szerepét. A császók fiatal legények voltak, akik testzés szerint szabadon választottak maguknak párt. Elmentek a kiszemelt lány házához és felkérték császólánynak. Ha a leány-

zó valami oknál fogva nem tett eleget a felkérésnek, a legények továbbálltak a következő lányos házhoz.

Egy 1948 őszén készült fényképfelvétel megörökítette a szeremlői szüreti felvonulást. A kocsmá udvarán készült képen lévő személyek felsorolásánál balról jobbra haladunk. A felső álló sorban Ikothy József, Sőt Lajos, Hegyi Ferenc, Sós Ferenc, Tóth Zoltán, Sándor József dobos, Illés István szer-

mi bálon összeszólalkozott a birkózók és az ökölvívók vezetője, aminek eltiltás lett a következménye. No, így kerültem a Vásas MTE sportvezetői közé, és Iszkuitz Jancsi (Iszi) valamint Popori Ottó révén megismerkedtem a küzdősportokkal is. Nagyon tetszett, hogy a jó hangulati edzéseken őszinte, nyílt szívű, baráti társaságot találtam. A heroikus, test-test elleni, eszköz nélküli páros küzdelem pedig teljesen lenyűgözött. 1965-től én lettem a birkózók intézője.

Ha már a szakosztályhoz kerültem, az akkori edző, Popori Ottó javaslatára elvégeztem előbb a segédedzői tanfolyamot (1968), majd 1972-ben a középfokú edzői tanfolyamot is. Popori Ottó korai halálát (1972) követően a szakosztály több edzővel is próbálkoztam, végül 1975-től én lettem a birkózók főállású edzője, aminek a szakedzői diplomát 1981-ben szereztem meg a Testnevelési Főiskolán.

Aki emyire megszerette ezt a sportágat, egy idő után biztosan elkezdte kutatni a helyi hagyományokat, a birkózás bajai történetét is.

A birkózás kezdetei Baján feltehetően az 1900-as évek legelejére nyúlnak vissza, és a cirkuszi birkózáshoz köthetők. Ugyanis az országjáró Koczka-cirkusz téli pihenőhelye Baján, egy Rókus utcai fogadóban volt, és ilyenkor a cirkusz profi birkózója, Czajka János bemutatót tartott, és megmérkőzött a helyi erős emberekkel. Ezeknek a kihívások birkózásoknak helyszínül a Nemzeti Szálló nagyerőme szolgált. Valahogy így kezdődhetett el. Az 1910-es évek legelejéről már fénykép is igazolja, hogy volt egy csapat...

1910 körüli fénykép a bajai birkózócsapatról

Kik voltak a régi idők nagymenői?

Néhányukról csak hallomásból tudok. Koller Ferencről (Titi) az a hír járta, hogy rettenetesen nagy fizikai erje volt, alakja mint egy szoboré. Ő az 1910-es években birkózott. Lex Ferenc asztalos mestert személyesen is ismertem még, versenyzőből edző lett később belőle. Imrich Károlyt is sokan emlegették. Börzsényi Vilmosból később szintén edző lett. Popori Ottót már említettem. Stengei József, Tuchardt István, Garajszki István és Aradi István már az 1950-es évek legismertebb bajai birkózói.

Időben lassan elérkezünk a neveddel fényletett időknek bajnokaihoz.

Annak ellenére, hogy mindig nagyon szerény külségvetésből gazdálkodtunk, talpon tudunk maradni, sőt országos is figyelemre méltó eredményeket produkáltunk. Néha egészen mostoha körülmények között (zuhanyzó nem volt) tartottuk edzéseinket, egy-egy jobb minőségű szőnyeghez csak protekciósan juthattunk hozzá, és ritkán dolgozhattunk zavartalanul. Mégis a bajai birkózó klubnak valamennyi korszakában volt magyar bajnok vagy válogatott versenyzője. Hogy csak néhány nevet említsék a leghatékosabbak közül (a teljesség igénye nélkül): Katz Lajos, Benák János, Petrovácz Antal, Ferenczi Sándor, Albert Elemér, Jagicza László, Mülbacher Imre, Fekete János, Budimácz István, Szussics Lajos, Mayer Roland, Szász Endre, Kollár Norbert, Schwarcz János, dr. Mihalovics István, Szabó Tibor, Faldum József és természetesen az egy esztendővel ezelőtt elhunyt Haller János, akit külön fejezet illet meg a bajai birkózósport történetében.

Hogy mekkora versenyzői bázissal rendelkezett a szakosztály, azt jól érzékelteti az a tény, hogy amikor az akkor még 10 súlycsoportos (ez ma már csak 7) NB I-ben szerepeltünk – kétszer is – súlycsoportonként 2-2 felkészült versenyzővel rendelkezünk. Bár kiestünk az NB I-ből, öt birkózónkat egyből elvitt a Budapesti Honvéd. Azért olyan rosszak mégsem lehettünk.

Az 1982-es NB I-es bajai birkózócsapat

vező, Sós Lajos, Török Gergő, Benkovich Endre, Molnár Zoltán, Tóri József, Benkovich Károly látható, mögöttük pedig a koronaszőlő-vívók állnak: Szombati Károly és Sánta István. Az ülő helyeket a csőfélynyók és a bíró "házaspár" kapják meg, név szerint: Mosonyi Iolya, Bordás Erzsébet, Kecskés Julianna, Sánta Margit, Cimber Julianna, Elek Margit bíróné, Felső Illés bíróné, Molnár Julianna, Kis Ilona, Ódor Julianna, Ézsi Julianna, Mojzes Julianna, Bujáki Katalin. A főldre pedig a két legfiatalabb húzódot: Elek Julianna és Kis Dezőt.

A felvonásra mindenki magyaros ruhát öltött. A legények viselete: fehér ing, fekete nadrág és mellény, melleskuk nemzetiszín szalaggal átkötve. Kalapjaikra ár-

valányhaját tűzték. A lányok fehér szoknyákban és ingben, piros pruszlikban pompáztak. Nyakukból nem hiányozhatott a díszes pénznyakék, a lázsiás sem, amely gyakran két sorban volt felkötve, mutatva viselője módos mivoltát.

Idősebb szereplői lakosok visszaemlékezése szerint a szüreti felvonulás résztvevői gyalog vonultak végig a falun. A menet élén két legény haladt, váltakozva a rúdra akasztott vesszővázra erősített, kúp alakú koronaszőlővel. Őket a kisbíró követte, mögötte a bíró és a bíróné, utánuk pedig a csősz párok mentek szép rendezett sorban.

A fontosabb keresztvezetőcséknél, utcaszokron megálltak, a kisbíró dobjára perdített és hangosan kikiabálta az esti báira

szóló hívogató szövegét, ugyanis a felvonulást este a kocsmá nagyobb helyiségében megrendezett bál követte. A helyiségen helybéli cigánybanda húzta a talpalátót. A mulatózók leginkább csárdást, kerángót, tangót táncoltak.

A tánchelyiségben felakasztott szőlőfürtökre a csőzök vigyáztak. Ügyeskedniük kellett, hogy a tanc közben minél több szőlőtvoljait fűleljenek le. Akinek sikerült a felfüggesztett szőlőfürtökkel lopnia, de a csőzök tetten érték, annak a bíró előtt pénzbírságot kellett fizetnie.

Napjaink szüreti mulatságai a közösség-kovkocsolás helyett inkább csak idegenforgalmi látványosságok.

Kothenes Kelemen

Egy sikeres időszak a bajai birkózás történetében

Beszélgetés Szabados Imre nyugdíjas okleveles birkózó szakedzővel

Az Erdei László honvéd-alezredes által alapított „Baja város hírnevéért” kitüntetés címet 2007-ben egy szeptember, Szabados Imre birkózó edző nyerte el. Több mint három évtizeden át segítette, szervezte, vezette a bajai birkózó szakosztályt. Talán nem túlzás azt állítani, hogy ezek az évek jelentették a birkózás aranykorát városunkban, hiszen sikert sikerre halmoztak különböző korosztályú birkózók.

De nemcsak ezért érdemelte ki Szabados Imre a városi elismerést, hanem másért is. Az alapítvány kuratóriumának szó-ló ajánlásában ez olvasható: „Kevés olyan bajai ember van, aki a sportért ennyit tett volna önfeláldozó munkával. Hosszú évek alatt sok bajai fiatalból nevelt sikeres sportolót és sikeres embert a magánéletben is. Egész életében a tenni akarás, mások segítése volt a célja, és nem önde-edekek vezérték.”

Beszélgetésünkre az Aty Úr Edző Városi Könyvtárban került sor, amelynek hely-történeti részlegében két vastkos dossziéban található meg a Szabados Imre által összegyűjtött és rendszerezett dokumentá-ció-s anyag a bajai birkózószakosztály közel 100 éves (I) történetéről. (A gyűjteményben szereplő legrégibbi fényképfelvételei 1910 körül készültek, és a korabeli birkózó-csapatot ábrázolja.)

Első kérdésem beszélgetőpartnerem ál-talános sportszeretetére irányult.

Hol és hogyan került igazán közel a sporthoz, a különböző sportágakhoz?

Az általános és a középiskolában egy-aránt kiváló testnevelő tanáraink voltak. A

A kitüntetés átvétele után

Központi Általános Iskolában Hock Karcsi bácsi, majd a III. Béla Gimnáziumban – ahova 1956-tól jártam – először Horváth tanár úr (Pigele) – sajnos, csak rövid ideig –, majd pedig az ő távozását követően Rác Sándor (Saca). A III. Béla akkoriban mintha egy sportgimnázium lett volna, olyan pezsgő volt a sportélet. Horváth tanár úr az úszás és a vízilabda szerelmese volt, Rác Sándor a röplabda, torna és a vívás nagy ismerője, de teniszezni is tanította diákjait. A többi tanár is részt vállalt azon-ban az iskolai sportéletben. Fekete-Kovács Győző igazgatóhelyettes a labda-

rúgást, Gergely Ferenc és Sáfán László a kosárlabdát, Horgosi Ödön és Papp Géza a sakkot és az asztaliteniszt patronálták. Én – a vivás és a tenisz kivételével – valame-nyi sportág iskolai bajnokságán részt vettem. Viszont a kilédő sportágakkal akkor még nem ismerkedhettem meg, mert egyszerűen hiányoztak az iskolai testnevelési programból.

Szinte egész felnőtt életemet egy köz-dő-sportág, a birkózás határozta meg.

Válaszolhatnám azt is, hogy minden a véletlen – ha van ilyen – műve volt. Való-jában az történet, hogy érettségij után a Bajai Fémipari Vállalatnál kezdtem el dolgozni, ahol szakszervezeti sportfelelősként a tömegsport szervezésével is fog-lalkoznom kellett napi munkám mellett. Nem változott mindez akkor sem, amikor vállalatunk szervezetiileg a budapesti Ganz Villamosági Művek vidéki telephe-lye lett. Jóesem érzéssel mondhatom, hogy akkoriban a tömegsportról nemcsak beszél-tünk, hanem csináltuk is. Én például megszerveztem a bajai vállalatot – akkor még voltak – közötti tízusa bajnokságot, amelynek egyik versenyszáma a vízparti fejeled derbi volt. El lehet képzelni, hogy másodra parázs hangulat alakult ki a gaz-zosok és a posztosok döntő meccsén, ahol mindkét csapat NB I-es kosarasok alkot-ták... A későbbiekben városi tömeg-sport-felelősként még rengeteg rendez-vényt és sportnapot szerveztem Baján.

Ilyen előzmények után tényleg egy vé-letlen eseménynek köszönhetően kerül-tem a birkózásához. Ugyanis az egyik úze-

Birkózó szakosztályunk fénykorában 120 versenyzővel rendelkezett, egy vezetőedző mellett három segédedzővel. Egyenmelegítőnk a város színeivel viszont először csak NB I-es szereplésnek alkalmából volt a Bácskás támogatásával. A birkózó szakosztály az évtizedek során többször cserélt gazdát. A szűkös anyagok miatt a felnőtt csapat megszűnt. A jelenleg működő Bajai Birkózó Clubban már csak a gyerekbirkózás maradt meg.

Szabados Imre 1984-ig dolgozott főállású edzőként. Ezt követően másodállásban folytatva 1996-ig a bajai birkózósport irányítását. Ot évig, 2001-es nyugdíjba vonulásáig még országos versenybíróként foglalkozott a birkózással, és közreműködött a nemzetközi szabályok módosításában is. Nyugdíjazásakor végleg visszavonult a sportélettel.

Befejtésnél még arra kértem, hogy fogalmazza meg edzői lútvállását.

Mindig elvártam tanítványaimtól, hogy nem csak a sportban jeleskedjenek, hanem iskolai tanulmányaikban is az élen járjanak. Az edzői munkát mindig pedagógiai feladatnak tekintettem, melyben mindig a nevelés volt az elsődleges az oktatással szemben.

Ma is arra vagyok a legbüszkébb, hogy versenyzőim közül dr. Barna Tibor a Testnevelési Egyetem tanszékvezető tanára, Kovács Zoltán a Pécsi Nemzetiségi Rádió vezetője, Szabó Tibor Budapesten jeles építészmérnök, Mándl Gábor Szegedben testnevelő tanár, dr. Csibi Krisztián Szegeden orvos, dr. Mihálovics István bajai fogász főorvos, Budimácz István agrármérnök. A jelenlegi edzők: Szász Endre

kerétszámernök, Jagicza László szakedző testnevelő tanár.

Szabados Imre korábbi kitüntéseit azt jelöli, hogy kiemelkedő sportmunkájáért nemcsak helyi, hanem országos elismerésben is részesült. A főmegyeiért a Testnevelés és Sport Érdemes Dolgozója kitüntetéssel vehette át még igen fiatalon, 1968-ban. Országos írók avatóéves, nemzetközi versenyeléséért az Országos Testnevelési és Sport Hivatal (1984-ben) és a Magyar Birkózó Szövetség (1994-ben) is kitüntette. A birkózó sportért hosszú távon kifejtett tevékenységéért 1996-ban és 2003-ban a Magyar Birkózó Szövetség, 2003-ban pedig a megyei szövetség díjjal vehette át. Olimpiai egyszer volt, 1980-ban Moszkvában. Ezt a jutalmat a Megyei Sporthivatalától kapta.

Schmidt Antal

Haller János

(1946-2006)

A legtehetségesebb és legeredményesebb bajai birkózó volt: szabadfogásban országos felnőtt bajnokságot nyert. Többszörös világotagott versenyző, aki mindkét fogásnemben ötötrésszel (sőt ezen kívül még nagy-szerűen cselgincsozott is), de szabadfogásban volt eredményesebb.

Baján kezdte a birkózást. Korai sikerei után felkerült Budapestre, ahol Növényi mestereidőtől kapott kitűnő alapokat további sikeres pályafutásához (Növényi Norbert olimpiai bajnokunk édesapjáról van szó).

Nagyon öntörvényű, változatos életutat megírt sportoló volt Haller János, aki 1975-ben tért vissza Bajára, ahol ezután egészen 40 éves koráig sportolt élversenyzőként. Országos sikereit (bajnoki cím, ezüst és bronz érem) is zömével ebben az időszokban – tehát az 1970-es évek második felében, illetve a nyolcvanas évek legelején – érte el. Nemcsak birkózó versenyeken szerepelt, hanem a helyi judo csapat tagjaként is nagyszerű eredményeket ért el.

Kitűnő fizikummal rendelkezett, nagyon erős sportember hírében állt. Szorító fogásból nem menekült sem birkózó, sem cselgincsozó. Hatalmas étvágyáról edzője, Szabados Imre mesélte el a következő történetet: „Egy szombathelyi verseny mérlegelése után helené tiltánk be egy étterembe. Janosi rendelt először. Kért egy négyes-mélyes tálat, két adag riustot borját dupla kóréttel. A pincér kérde: hány terítéket hozzon? Janosi válasza rövid és tömör volt: Ezt mind hozza ide nekem, a többiek majd ezután rendelnek...”

Haller János eredménylistája (csak az országos 1-3. helyezések figyelembe vételével): 1965: ifjúsági országos szabadfogású bajnokság (+87 kg) 3. hely, 1977: felnőtt országos szabadfogású bajnokság (100 kg) 2. hely, 1978: felnőtt országos szabadfogású bajnokság (100 kg) 1. hely, 1981: felnőtt országos szabadfogású bajnokság (100 kg) 3. hely. Haller János több éven keresztül nyerte el a Baja Város Élsportolója címet.

Schmidt Antal

Bajaiakról innen-onnan

Könyvemet rendezve belelaptoztam Tóth Béla *Magyar anekdotáktnak* (Szalay Károly Világutás) című könyvébe. A szerző a bajai Tóth Kálmán költőnek a fia volt, maga is íróember lett, aki többek között hat kötetben adta ki anekdota-gyűjteményét, melyből később sokan állítottak össze válogatást. Egy ilyenben találtam néhány bajai vonatkozást. Íme:

Allaga Imre 1848-ban Baja város országgyűlési képviselője volt, majd kor-

mánybiztos is. Az ötvenes évek elején halálra ítélték, de azok közé tartozott, akiknek bukása pillanatában Haynau megkegyelmezett. Mégis hosszú ideig raboskodott az Újépületben. Fogsága alatt angolul tanult. Kiszabadulása után egyszer Pest utócin sétálva feleségével, szomorúan felsóhajt: – Hát már énnyire pusztolta a magyarság! Nemcsak a német szó terjed, hanem az angol is. Nézd, arra a táblára az van írva: vájvuszkulél! – De lelkem –

mondja a felesége –, hiszen az magyarul van írva: vívőkiskola!

Mit szólna szegény Allaga Imre, ha ma memne végig egy butikokkal, shopokkal teli utcán?

Tóth Kálmán 1850 tavasszal Pestre ment Bajáról. Kora reggel a Nagy-Kristóf előtt álldogált, egyszer jerepelt a kalapja. Hátrólri főtötte le valaki. Dühösen megfordult, egy fekete-sárga uniformos rendőr a sárba tiporta a kalapját. – Mi, betyárkala-

pod van? – Karon ragadtá és becipelte egy közeli kalapüzletbe. – Adjának ennek az úrnak egy kalapot! – Kiemelte a fiatal újságíró pénztárcáját, kifizette belől e a szörnyű német kalapot, aztán: – Most már mehet kend!

Tóth Kálmán a hetvenes évek elején egy dél-németországi fürdőben megismerkedett egy jéni doktorral. Beszélgetés közben azt mondta neki a német tudós: – Uram, nem akarna ön doktori diplomára szert tenni? Az egész tízechat találéba kerül. – Köszönöm, de én a Magyar Tudományos Akadémiának már tagja vagyok. – Annál jobb, akkor meg fogja ön kapni hat tallérért.

Mikor Tóth Kálmán 1860-ban megindította a Bolcnd Miska élelapiját, Bécsben kellett rajzoltatnia, mert nálunk még effélekre nem akadt ember. Hónapok múlva találkoztott egy barátjával, aki a Rókus-kórházba ment meglátogatni Jankó Jánost. – Nagybeteg szegény? – Kutya baja, de tettei magját, hogy haldozikok arcot tanulmányozhasson. – Tóth Kálmán elkísérte, s mikor meglátta Jankó vázlatait, azonnal tudta, hogy rá van szülőské. Ettől kezdve három évizeden keresztül ő illesztgette az összes magyar élelapiot, több mint hétévener képet rajzolt.

Mikor Garibaldi 1860-ban elfoglalta Nápolyt, Türr István tette meg a város katonai és polgári kormányzóvá. Ez alk-

lomból fényes lakomat rendeztek. Ott volt sok magyar tiszt is. Egy olasz úrnagy kérte Csernátony Lajost, tanítsa meg valami magyar mondásra, amivel köszöntőjét befejezhetné. Az azt válaszolta, hogy példál az: hogy „az örögök bújjon beléd!”

Az olasz köszöntőjét aztán ezzel fejezte be. A magyar tisztnek majd színpukkadat a nevetéstől. Türr hasonlóképpen válaszolt: én is magyarul szeretnék válaszolni: „Bújjon ám az örögnyádba”, és hasonló stílusban folytatta. Az olaszok nem győztek éjenezni, a magyarok halálra nevettek magukat.

Solymos Ede

(A szerző megjegyezte, hogy az eredeti anekdota sokkal varosabb.)

Múltba néző történelem

„Bajaiakról innen-onnan” címmel lapunk augusztusi számában írta Schmidt Antal, hogy az elmúlt évben egy napilap mellékletében olvasott egy ismeretős írást, mely így hangzott: „Amikor Kossuth Lajos meghalt, Thaly Kálmán átadott Rákóczi Ferenc szemfedőjéből egy darabot Ambrózovics Lajos bajai főispánnak, Kossuth unokáécsének, aki ezt az ereklyét Kossuth szívére helyezte. (Thaly 1839-ben vette magához a szemfedőt, amikor a fejedelem sírját felnyitatta.)”

A továbbiakban röviden Thaly érdemeit említette, és arról tájékoztott, hogy a bajai törvényhatósági bizottság Thaly részére díszoklevelet adott érdemeiért, és megöregyette, hogy a téma érdekes, és valószínűleg további történelmi kutatásokat is megérdemelne.

Most az említett két témához lenne több-kevesebb mondanivalóm. Meglepő, hogy Thaly a Rodostóban 1735. április 8-án elhunyt Rákóczi sírját már 1839-ben felbonthatta, és magához vette szemfedőjét. Úgy gondoltam eddig, hogy csak 1906-ban történéhetett az exhumálás, mivelőt hamvait hazahozták és a kassai dombban helyezték végső nyugalomra.

Kossuth 1894. március 20-án hunyt el Torinóban, holttestét hazahozták és 1894. április 1-jén temették el Budapesten. Valóltan, hogy dr. Ambrózovics Lajos főispán volt Baján, amikor a szemfedőt egy tőrédéké Kossuth szívére helyezte, mert csak 1906 és 1910 között töltötte be ezen tisztséget. Feltehető a kérdés, miért éppen Ambrózovics kapta Thalytól a szemfedőt? Megvan erre a válasz. A nemesi család Pozsega városból a 18. század végén költözött Zomborba. Ambrózovics az unoka-

öccse volt Kossuth Lajos idősebb – mérnök és politikus – fiának, Kossuth Ferencnek (1841-1914), aki atya halála után jött hazra emigrációjából, és a Függetlenség Párt elnöke, befolyásos politikus lett. Mit tudhatunk még egykori főispánunkról? Egy alkalommal, amikor Ambrózovics édesanyjánál vendégeskedett Kossuth Ferenc, ebéd közben így szöjt: Lajos, te átmegy a politikai pályára, a holnapi napról Bajai főispánja vagy. Így lett belőle főispán. A kormány megbukott, Ambrózovicsot menesztették. Ezek után Pincehelyen sikertelenül próbálkozott képviselőjelöltséget elérni. Elhelyezkedni nem tudott, nyugdíjat nem kapott, lassan felélte zombori vagyonát. Felesége elhunyt, szülőkölödnie kellett. Egy évig a bajai kórházban is ápolták, majd állami kezdiyrtet folytadott. Végül 51 évesen, a külsőleg 70 évesnek látszó méltóságos úr Budapesten az Attila utcai szegényházba került, melynek 12. számú szobájában éldegét hatadmagával.

A másik történet arról szöj, hogy dr. Ambrózovics Lajos főispán, dr. Hegedűs Gyula polgármester és dr. Rajk Aladár országgyűlési képviselő reprezentálták Bajai városát azon a tetemesen, ahol 1906-ben Rákóczi fejedelem hamvait hazahozták és Kassán eltemették. A főispán és a polgármester adta át Thalynak a város halájtát tolmácsoló, gazdag kompozíciójú díszoklevelet, a fejedelem hamvainak hazaszállítására terén kifejtett buzgóságáért.

Ki volt Thaly Kálmán (1839-1909)? Költő, történetkutató, író, politikus, a MTA tagja, független párti képviselő. A jeles történetíróvár romantikus történetemlékkel sokat írt a Rákóczi-szabadságharc-

ról is, a magyar történelmi kútforrások gyűjtésében elévülhetetlen érdemeket szerzett, de képzeltetésége néha túlzásokra ragadtatta.

A díszoklevelet idősebb Éber Sándor bajai festőművész alkotta. A kép közepén egy építészeti posztamentum van. A jegyzőkönyvi kivonatát Bajai város, II. Rákóczi Ferenc és Thaly Kálmán címerei díszítik. Szövege a következő:

1905. az.

kgy. 1906.

Kivonat

Bajai város törvényhatósági bizottsága által 1906. évi december 16-ik napján tartott közgyűlésének jegyzőkönyvéből.

Elnökök dr. Ambrózovics Lajos főispán úr ömeltósága a legmelozebb elismerés hangján emlékszik meg azon férfiról, aki négy évizeden keresztül II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak evangélistája volt és történetéről nagy tehetségével nemcsak megírta a Rákóczy-kör történetét, hanem fáradságtalan munkásságával kivívta azt is, hogy a hősök tetemét meg és édes anyaföldben nyugtaszta. Indígyvázza, hogy Bajai város törvényhatósági bizottsága lékassa jegyzőkönyvébe Thaly Kálmánnak érdemét és beneő halájtánát nyilvánítást hozza a nagy hazafinak tudomására.

A törvényhatósági bizottság közgyűlése az elnöki indígyványt kitörő és egyértelmű igazi lelkesedéssel elfogadván, méltóságos Thaly Kálmán

Úrnak egyrészt a Rákóczy-kör történetének mesteri megírása, másrészt pedig II. Rákóczy Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazaszállítására körül szerzett elévülhetetlen érdemét örök emlékeztető a város jegyzőkönyvébe íktafta és arról, valamint a

törvényhatóság hírlás elismeréséről, bizalmáról és őszinte ragaszkodásáról a kívülről tudósít és nagy hazafeltéjezőkönyvi kivonaton értesíti.

Knyf.

Érdéki Gyula főjegyző

Dr. Hegedűs Aladár polgármester

A posztamentum két első sarkán „Hírtörő” fölsíratlalt egy-egy kandeláber áll, melynek fölszálló flúste az egész kép ornamentikái kerete, benne szemléli egyúttal a történetről a Rákóczi-korszakot. A kép

jobb oldalán a kassai székesegyház Rákóczi-kriptájához vezető része alkotja a háttérrel. Az előtérben Thaly Kálmán ül, térdén nyitott kódex, kezében íróttól, míg tekintete a műltba merül el. A vízió pedig – melyet a történetről szemlél – a kép tetejét és bal oldalát foglalja el. Látni, amint egy kuruc előds egy domb lejtőjén, hajnalra szürkületben kémelei az ellenség felé. Az egyik kuruc víztz a földön hallgatódzók, egy kétsz csoport fegyvert ragad, a harmadik kezét szemémez emelve tekint a tá-

volba, a kúrtós már riadózt akar fújni, amikor a másik oldalon lévő táborból egyszerre maga a fejedelem lépet föl fehér lován a dombtetőre, hogy kinyújtott jobbival megragassza megrázd vítezeit. Rákóczi alakja kifejezi az egész kép alapszemléjét, szelleme bátorit és elozlat minden aggodalmat, ha még oly nagy és még oly közel a veszedelem.

A képet szürke tónusban kutyabőrre festette Éber Sándor.

Bánáti Tibor

Cserkészek jubileumára

A cserkészet születése évszázados fordulójának esztendőjében megkíséreltem megokolni, miért írt el még most is – mintegy hetven év után – egyfajta fényesség és derű, ha a cserkészkedésre gondolok: vídamság, tettekkészség és valami hetyke öntudat. Az egyenruha lenne? A zöld rövid nadrág és térdzokni, a sokszobes „khaki” ing mindenféle díszekkel és jelvényekkel? A zöld – fonott börtlyárral (farkaskölyökkel gubacsos) összefogott – bároszögél nyakkendő? A rézcsatos nadrágszaji liliummal a közepén? A sapkánkon, illetve cserkészszalagunkon lengő árvalányhaja? A mintegy két méteres cserkészbot?

A farkaskölykök – a kicsik – fehér inget és térdzoknit viseltek. A sapkánk csúcán a Szent Korona által összefogott lilium csillogott. Az időjárás függvényében a rövid, öves, vízhatlan viharkabát volt viseletünk és az ujjatlan, hosszú, bő cserkészköpönyeg (malacolpó).

Hogy minde hogyan és mikor kezdődött nálam, nem tudom pontosan.

Már az 1933. évi gödöllői jamboree, a cserkész világtalálkozó felkeltette figyelmemet, de igazán érdeklődni harmadik elemista koromban, az Eucharisztikus Kongresszus évében, 1938-ban kezdtem. A megszöött diáknaptár is ezt a dátumot jelzi.

A cserkészletet nem kaptuk készen, s nem volt közeleztő. Amit választani lehetett, aminek az eléréséért és megtartásáért meg kellett dolgozni, s amit, ha elértél, jobbnak, „különbnek” érezhetted magad, aminek bíráske lehetett. A felvételt idősebb cserkész ajánlásával lehetett kérni, melyt a csapatszervező testület – nemzeti-ségi szervezés és szűlők vagyoni helyezteté figyelmen kívül hagyva – dödtött el. Felvételt esetén pecsétes fényképes igazolványt kaptunk – melyet saját kezűleg

írtunk alá –, a „Bajai Cserkész Kerület” vésett pecsétymóval látta el a fénykép-nél. Az igazolvány másik fele útmutatóként jogainkról szölt.

A Bajai Cserkész Kerületbe tartozó 428. az. Csávolyi Mátyás király főcsoport vezetője Balla János községi aljegyző (1942-50 között főjegyző) volt. Három 8-8 fős őrs volt az alábbi őrsvezetőkkel: Ispánovits Márton, Pásztor János és Steiner Imre. Én farkaskölyökből felavatásom után a Mókus őrs tagja lettem.

A csoportunk az „Öreg petika” udvarának egy különálló melléképületében volt Halóéy, Hostram-Éndre ny. magánygyógyászterez tulajdonában, melyet bebörtörözve, díjtalanul bocsátott rendelkezésünkre. Ez ma Dózsa György utca 38. szám. Rajvezetőnk és zászlóvivőnk „Bendi bá” fogadtat fia, Csötönyi László volt. A mi köztöntésünk, egymás üdvözlése: Jó munkát! S a válasz: Légy résen! Cserkészindulók Sík Sándor megzenésített szövege, melynek dallamát sem felejtetem még el.

„Fiúk fel a fejjel, a harsóna zeng. / Álljunk csatasorba vídamsan. / Ránk vár a világ, ez a harc a miénk, / Katonái vagyunk valahányan. / Jó fegyverünk, izmos karunk, / Égő szemünk, vídám dalunk. / Amerre nézünk – megterem / A győzelem, a győzelem.

Ezt harsogtuk összejöveteleinkén, rendezvényeinkén, ehhez igazítottuk lépéseinket a menetgyakorlatokon vagy nemzeti ünnepeink díszszemléin. Egyedül nekünk volt jogunk az induló használatára, ha úgy tetszik, zászlóként lobogtattuk a külvilág felé. Egyébként jelképtünk a csapatzászló volt. Az ősröknek külön kicsi zászlajuk volt, kiért és dob is. A menetszemlésekről is érdemes lenne írni: bátzissák, polkróc, elemélpáma... Sátorverés, tábori főzés fortélyai, őrségi élmények.

A Bara-tóban ladikunk volt, melyben csónakútnak fürdésünk, télen a jégen korútnak, szánkútnak. Táborozni nemcsak nyáron, héteveken is jártunk. Kedvenc helyünk a Védica, Ólomhegy közszégi erdő volt. Amikor csak lehetett, a Cserkészotthonban tartózkodtam. Az idős patikus, Bandi bécsi szobájában zongorázott nekünk nyitott ablaknál, melyet mi a folyosón hallgatunk. Énekelteget is benünk. Felesége pedig, a „görbebotos Ica néni” felolvasott és verseket mondott nekünk, könyvtárából könyveket ajánlott, teadélutnokat rendezett Zazi „kisúszószenny” együtt. Könyvtársunk és kúrtósunk Génczi Marci volt. A különféle „próbakon” gyakorlati és elméleti tudásról tettünk szert.

Az őrsi gyűlések foglalkozásait komoly tartalmi kérdések töltötték ki. Talán mondanom sem kell, hogy a cserkészörvényekben körülírt emberidél szorosan kapcsolódott a valláshoz, a keresztény erkölcsökhöz. Hűség, hit, szeretet. A hely- és honismeret, hazaszeretet jó iskolája volt. A „napj jótét” az önénevelés egyik könyvén ellenőrizhető eszköze volt. Valami hasznosat, másoknak örömet vagy segítséget nyújtó cselekedettel kellett gyarapítani önbecslésünkét minden egyes napon. A sor a végtelenségig folytatható... A komoly munka után a kirándulások sem maradtak el. Az erdei számbáborít nagyon szerettem (négyjegyű számmal az ellenfél más színű számaival szemben).

Közszégünkben 1944. október 19-én ért véget a háború a Vörös Hadsereg bevonulásával. Aztán sok minden jött. 1947/48. sorsfordulója a községnek – kiés betelepítések. A cserkészlet is feloszlott, illetve az új Ötútról Ifjúsági Szövetséggel egyesült?

No, de ez már egy másik történet.

Dr. Mándics Mihály

Védendő védtelenek: a kardoslepke

„Nem tudom, régen voltam-e ember, ki álomban lepke volt, vagy most vagyok-e lepke, ki azt álmodja, ember.” – írta, az i. e. III.-IV. században élt Caung-Ce a szerinte az álom és valóság határmezsgyéjén létező, sűrűn szőpéggé élőlényekről. A bajai kertekben, de akár a város forgalmas részein is megfigyelhető kardoslepke (*Iphiclides podalirius*) óvatossá, kissé billegő és első látásra bizonytalan repülését látva igazoltnak tűnnek a kínai gondolkodói. Azonban ha a rovat csak kissé is megzavarják, vége a tétova röpködésnek. Erőteljes szárnycsapásokkal világosan tovaújírtatva bizonyítja a valódságot, hogy „vérbeli”, a pillangófélek (*Papilionidae*) családjába tartozó lepkéről van szó. A családba az apollólepkék-formák (*Pamassiinae*) két, a firkasimalepkék-formák (*Zerynthiinae*) egy és a fecskefarkúpillangó-formák (*Papilioninae*) két fajtát tartoznak (többébe sorolják a kardoslepkét, egyes határozóképek szerint neve kardospillangó). A felsorolt, összesen öt faj közül korábbi lapszámainkban már bemutatunk a firkasimalepkét és a fecskefarkú lepkét, és most a kardoslepkével tesszük ugyanezt.

A család egyik legszebb hazai képviselőjének számító kardoslepke előző szárnyai szegélyének hosszúsága elérheti a 4 centimétert (a nőstényeké hosszabb, mint a hímeké). Szárnyainak alapszíne halványzöld (az első nemzedéké a legsötétebb; jellemzően két, de kedvező feltételek esetén három nemzedék fejlődik évente), amelyeken az előző számszegélytől hátrafelé elkeskenyedő fekete csíkok húzódnak. A hátulsó

szárnyak belső szegélyében látható kéék szemfoltot a potroh felőli oldalon narancsszínű sáv övezi, másik oldalán pedig csipkézett kékes szegéllyel folytatódik, s végül egy-egy törekeny nyúlvány, a névadó kard adja meg a lepke karakterét. A fekete színű és karcsú test szőrökkel gazdagon fedett, a fejből kinyúló és a környezetet ingerelt az agya további csipkék végülök kampósak.

A kardoslepke hernyójának típnővényei a kökény, valamint a vadon élő és termesztett gyümölcszeink: a nőstény levelük főleg oldalán egy-egyével rakja petéit. Az alakját illetően mezeien csigára emlékeztető csupasz és zöld színű hernyó hosszúsága bábózási előtt elérheti a 40 millimétert, oldalán általában sárgás csík húzódik. Ha a hernyót megérintjük, akkor a feje mögött két szarvacskát léc ki. Érdekesesség, hogy a báb színe harmonizál a környezet vegetációs állapotival: a nyáriaké alkalmazkodva a leveléhez zöld, míg az őszelekké barna (gyszóva a lombmentes időszak uralkodó színéhez).

A kardoslepke az északi területek kivételével egész Európában elterjedtnek számít, de száraz és meleg nyarakon kóborló példányai Skandináviában is felbukkannak. Baján és környékén sehol sem gyakori, de áprilistól augusztusig bárhol számíthatunk felbukkanására (akár városi újak közlekedési lémpénál zöld jelzést váró autók között is). Száz évvel ezelőtől országsszerte közönséges volt, azonban a múlt század nyolcvanas éveire a gyűjtés és a mezőgazdaságban használt vegyszerek miatt megfigyeltözött. Napjainkban állományai gyorsan csökkennek, ebben fontos szerepe van a védett területek

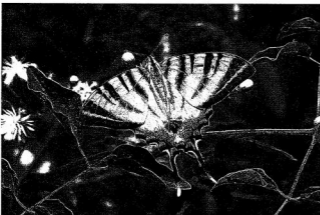

A lepke hátsó szárnyának kardszerű nyúlványai sérülékenyek

által biztosított területi védelemnek. Egyed száma azonban kissé hullámzik, egyes években gyakoribb, más években ritkább.

A kardoslepke védett, természetvédelmi értéke 10 000 forint.

Dr. Nebojszki László

Kiterjesztett szárnyával pihenő kardoslepke

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Anikó, Bálint Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Lukács Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Anai

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi út 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033-20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Atilla u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ÖRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.